

LAZARET U PREDGRAĐU SREDNJOVJEKOVNOG ZADRA I NJEGOVI KAPELANI

Petar RUNJE
Krak

UDK: 949.75:271.3:61"04/14" Zadar
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 31. XII. 1996.

Pisani dokumenti iz posljednjih stoljeća srednjega vijeka često spominju lazaret izvan gradskih bedema Zadra. Prvi pomagatelji oboljelih i kapelani lazareta u drugoj polovici XIV. st. bili su franjevci-trećoreci. Lazaret se nalazio nešto južnije od raskrsnice na današnjem području Relje. U blizini lazareta nalazile su se crkve Sv. Križa, Sv. Ivana Pustinjaka, Sv. Dominika i lazaretska crkva nazvana Sv. Lazar, odnosno ponekad crkva Sv. Duha. U lazaretu su se susretali ljudi različitoga podrijetla, dok je službeno osoblje pripadalo dijelom crkvenim a dijelom laičkim krugovima. Najčešće spominjani kapelani bili su fra Petar Bogdanić, fra Stjepan Remeta i fra Fabijan. Lazaret su svojim prilozima izdržavali zadarski građani.

Crkva i crkvene ustanove od najranijih dana kršćanstva posvećivale su pažnju i skrb za siromašne, bolesne, putnike, kao i za druge rubne slojeve društva. U razvijenom srednjem vijeku formirali su se i crkveni redovi kojima je prvotna briga bila skrb za putnike, bolesne, siromašne ili hodočasnike. Jedan od najstarijih hospicija kod nas bio je onaj u Bojišću (u okolici Zadra) osnovan prije godine 1186. od templara ili ivanovaca.¹

U predgrađu Zadra u zadnjim stoljećima srednjega vijeka u javnim službenim spisima vrlo se često spominje lazaret izvan zadarskog varoša. Nalazio se izvan a blizu Zadra. U ovom radu bit će uglavnom riječ o tom lazaretu.² U gradu Zadru, a i izvan gradskih zidina, u razvijenom srednjem vijeku bilo je mnogo hospicija, hospitala,

¹ Lelja DOBRONIĆ, Posjedi i sjedišta Templara, Ivanovaca i Sepulkralaca u Hrvatskoj, *Rad JAZU Razred za likovne umjetnosti* knj. XI, Zagreb, 1984, str. 84ss.

² Profesor Stjepan Antoljak, vrsni poznavalac zadarskoga arhiva, objavio je oporuku Palmucije, kćerke Ivana viteza de Grisogonis, a žene Jakova de Raduchis iz Zadra, od 2. studenoga 1396., u kojoj ona ostavlja pojedinačno leprozima izvan grada. Taj spomen leproza profesor popraćuje ovim riječima: "To su oni siromašni kužni bolesnici, koji su bili smješteni u kužnim bolnicama sv. Martina i sv. Lazara (ili sv. Križa) izvan gradskih zidina". Cfr. Stjepan ANTOLJAK, *Miscellanea*, II-IV, Zadar, 1952, str. 28. bilj. 8.

ubožnica, svratišta ili kako bi se sve mogli nazvati.³ Lazaret je prvenstveno prihvaćao bolesne - gubavce, a i hospitali su dobrotvorne ustanove te ih zbog sličnosti djelovanja ovdje u najkraćim crtama samo spominjemo.

Hospitali u srednjovjekovnom Zadru

U samom gradu spominje se desetak hospicija i to uglavnom uz pojedine crkve, samostane, ili su osnovani od pojedinih zadarskih bolje stojećih obitelji. Najčešće spominjani hospital izvan gradskih zidina jest onaj sv. Martina⁴ koji je imao i prilično velike prihode od zemalja koje je posjedovao. Za vrijeme mletačke uprave posebno je vrijedan spomena hospital sv. Marka.⁵ U gradu Zadru spominju se hospitali uz crkve sv. Marije Svećeničke,⁶ sv. Katarine,⁷ sv. Demetrija,⁸ sv. Frane,⁹ sv. Trojstva,¹⁰ sv. Marije (benediktinskoga samo-

³ Kako se vrlo često za jedan te isti objekt upotrebljava naziv hospital i hospicij i najbolji je znak kako to nisu hospitali u današnjem pojmu shvaćanja - bolnica. U srednjem vijeku ovi pojmovi imaju i slično značenje.

⁴ Carlo Fed. BIANCHI, *Zara cristiana*, vol. I. Zadar, 1877, str. 521, vol II, Zadar, 1879, str. 431. Bianchi navodi dva hospitala sv. Martina, jedan u gradu a drugi u predgrađu, oba iz srednjega vijeka. Crkvu i teren kod sv. Martina godine 1254. darovao je gradu opat sv. Krševana da se tu napravi hospital. Cfr. CODEX DIPLOMATICUS, sv. IV, Zagreb, 1906, str. 556.

⁵ Hospital sv. Marka nastao je na temelju starijega hospitala, a Mlečani u čast svoga zaštitnika posvetili ga sv. Marku. Cfr. Roman JELIĆ, *Zadarsko nahodište, Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Vol. X, Zadar, 1963, str. 214. bilj. 8.

⁶ Ruža udova pok. Radoslava, postolara, stanovnica Zadra prodaje jednu kućicu "*fratri Gasparrino hospitalierio hospitali Ste. Marie Presbiterorum*" a dotična kućica nalazi se "*in contrata Pusterle super tereno et loco hospitalis Sti Demetrii*", s točno opisanim položajem susjednih zgrada. Cfr. PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. IV, svešč. 2, fol. 2, 21. VII. 1385. Nekada se naziva i hospitalom sv. Šimuna Pravednoga. Cfr. PAZd, SZN, Articutus de Rivignano sv. V, svešč. 2, op. Br. 83. "*Item reliquit hospitali Sti Simeonis Iusti de Jadra.*". Zanimljivo je što 22. siječnja 1403. Marko pok. Kranci "*prior hospitalis Sti Johannis Baptiste an(te) ecclesiam Sti Dimitrii de Jadra*", daje zemlje tog hospitala na obradu. Cfr. PAZd, SZN, Vannes qu. Bernardi de Firmo, sv. I, svešč. 2, fol. 1, 22. I. 1402/03/.

⁷ Svećenik Krševan pok. Dražoja ostavlja svoje posjede hospitalu sv. Katarine, gdje je ujedno i kapelan. Cfr. SAMOSTAN SV. MARIJE, Pergamene, 16. III. 1399

⁸ Vidi bilješku br. 6

⁹ Godine 1399. 14. veljače spominje se u Zadru Radoslav pok. Ivana iz Senja, "*hospitalierio hospitalis Sti Francisci de Jadra.*". Cfr. PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. II, svešč. 7, str. 132r. 14. II. 1399. Međutim jedan hospital uz sv. Franju nekada se oslovljava i hospital "*Sti Johannis prope ecclesiam Sti Francisci*". Godine 1383. Ivan pok. Dragoja, "*hospitalierio Sti Johannis prope ecclesiam Sti Francisci ordinis minorum de Jadra*", priznaje da je primio novac što mu je oporučno određen. Cfr. PAZd, SZN, Johannes de Casullis, sv. I, svešč. 1, 23. V. 1383. Nije li to u stvari isti hospital, a važno je tko vodi o njemu skrb. Budući da se nekada i hospital u citadeli naziva sv. Ivana mišljenja sam da su to zapravo oni koji poslužuju te

stana),¹¹ sv. Vigilija, sv. Marije Magdalene,¹² sv. Nikole,¹³ sv. Ivana, zatim hospitali koje su osnivali pojedini plemići i bolje stojeći građani kao što su Theodor de Prandino,¹⁴ Ljudevit de Matafaris,¹⁵ Grgur Mrganić¹⁶ i drugi, kako uz crkve i samostane tako privatno osnovani.

- ubožnice ili služe siromašnima, vjernici, pokornici, koji su posebno nadahnuti primjerom sv. Franje. Nikola pok. Filipa, stanovnik Zadra, u oporuci od 23. II. 1414. ostavlja uz ostale *"hospitali Sti Francisci de Jadra...pauperibus Ste. Trinitatis"* i drugima. Cfr. PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. V, svešč. 2, br. 83., 23. II. 1383.
- ¹⁰ Hospital kod crkve sv. Trojstva spominje se na početku 15. stoljeća: *"Item reliquit pauperibus qui morantur iuxta ecclesiam Ste Trinitatis"*. Cfr. PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. V, svešč. 2, br. 67, 5. X. 1408.
- ¹¹ Vidi bilješke br. 14 i 17.
- ¹² BIANCHI, o. c. vol. I, str. 524. Bianchi spominje i nekoliko drugih hospitala i lazareta u Zadru i predgrađu Zadra.
- ¹³ CODEX DIPLOMATICUS, sv. XIV, Zagreb, 1916. Zadarski nadbiskup 5. VIII. 1368. daje svima oprost koji posjete hospital i samostan sv. Nikole u Zadru i materijalno ga pomognu. U sudskoj presudi od 20. X. 1333. spominje se hospital koji je dao napraviti Nikola Piciga za dvanaest siromaha a nalazio se *"posito in civitate Jadra in confinio dicti monasterii (Sti Nicolai m. op.)"*. Cfr. CODEX DIPLOMATICUS, sv. X, Zagreb, 1912. str. 122. V. Brunelli piše da se uz samostan sv. Nikole 1368. godine nalazila *"la casa delle pinzocchere e quella del cappellano, inoltre un ospedaletto dove venivano mantenuti alcuni poveri"*. Vitalino BRUNELLI, *Storia della città di Zara*, Ed. LINT Trieste, 1974., str. 390. Krajem 13. stoljeća uz crkvu i samostan sv. Nikole nalazi se bratovština, kojoj Palmeria, udova pok. Marka oporučuje: *"Item fratralie predicti monasterii Sancti Nicolay Jadere libras paruorum V"*. Cf.r. ZJAČIĆ, o. c. str. 82. A to bi mogla biti već ona zajednica pobožnih picokara, pobožnih žena članica franjevačke organizacije možda baš trećega reda.
- ¹⁴ Godine 1449. u hospitalu Theodora de Prandino i u hospitalu Presv. Trojstva nalaze se sljedeće osobe: *"Queste sono poverete sta in Spidal d Ser Teodoro; Priba, Elena mater qu. presbiteri Gaspar, Elena r. qu. Ivi, Mara, Stoislaua, Garlica, Catherina, Petrus clericus, Gelcha, Radica, Lucla, Anica, Cata, Rosa, Radoslaua, Clara, Radoslaua alia, Gelena Glusica, Elena picocara, Mandalena, Mandica Radoslava, Marina, Rada picocara, Marica". Elena, Elena mater Carini, In hospitali Scte Trinitatis, Rosa, Vlada, Dobra, Elena, Rosa, Vlada, Radoslaua, Stoyana, Elena Srichia, Miroslaua, Stoyslaua, Cosana Lorenzo orbo"*. Pokraj svakog imena nalazi se kratica za solidina i broj 12. Popis ovih leproza nalazi se kod PAZd, SZN, Nicolaus Benedicti, sv. I, svešč. 12, str. 30A r-v. Četiri godine kasnije, 9. srpnja 1453., nalaze se *".. sorores tertii ordinis Sti. Francisci de Jadra commorantes in hospitali constructo per Ser. Theodorum Prandino cancelarium Jadrenesem in contrata Ste. Marie monialium coadunate insimul in dicto hospitali Soror Rusa Oporoviche soror Mara soror Rada soror Elena domine Nicolote soror Elena Galvani soror Elena Storzati .."* i imenuju Ser Marina pok. Nikole de Crisavis, svojim prokuratorom". Cfr. PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. IV, svešč. 6. Liber nonus, 9. VII. 1453. Ovdje se jasno uočava da su tu prisutne pobožne žene, picokare, zajednica franjevačkih trećoredica, skoro prava redovnička samostanska zajednica koja služi siromašne u hospitalu. Ovdje su se nastanile trećoredice (u blizini crkve sv. Vigilija, tek kasnije nastaje crkva sv. Bernardina koji je umro godine 1444. i malo zatim proglašen svetim) pod vodstvom Vladne godine 1426. kada im je bez

Postojao je i hospital sv. Bernardina, koji su zajednički vodile sestre sv. Marije i sv. Nikole (benediktinke i klarise), u drugoj polovici 15. stoljeća. Nalazio se u blizini crkve i groblja sv. Marije benediktinki.¹⁷

Ovako velik broj hospitala nameće nam pitanje čemu su služili svi ovi hospitali? Mnogo ih je postojalo u isto vrijeme, krajem 14. i u prvoj polovici 15. stoljeća. Otvarani su zbog potreba pučanstva. Otvarala ih je i nadahnjivala vjera, ljubav prema Bogu i bližnjemu - skrb za potrebne. Neki od prethodno navedenih hospitala mogli su služiti kao svratišta, prihvatilišta za putnike, osobito za hodočasnike. Kad ovo iznosim pomišljam prvenstveno na hospital sv. Ivana koji se spominje i uz crkvu sv. Marije Svećeničke i uz crkvu sv. Franje i u citadeli. Nisu li to zapravo svratišta - gdje se nalaze i siromasi, i došljaci iz unutrašnjosti, a i stranci na proputovanju. Jedan važan motiv jest i to što je u Zadru svetište sv. Šimuna Bogoprimateca. Svetište ili relikvije sv. Šimuna privlačile su velike mase hodočasnika iz unutrašnjosti i Bosne.¹⁸ Nekoliko ovih hospicija vezano je izravno uz franjevačke pokornike, uz koje je vezana i legenda o pronalaženju moći sv. Šimuna.

Sveti Šimun u Zadru se posebno svečano slavio početkom veljače, a 8. listopada svake godine svečano se slavila "indulgencija" - prijenos

nadokande dao kuću fra Stjepan provincijal franjevaca trećoredaca vlasništvo samostana sv. Pavla na Školjću. Uz pobožne žene rekao bih nastao je hospital. Godine 1454. u oporuci Pasina ud. pok. Nikole de Crisavis određuje: "*Item legavit sorrowibus tertii ordinis beati Francisci commorantibus Jadre in hospitali Ste. Marie libras quinquaginta parvorum.*". PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VIII, svešč. 3, fol. 1, 31, III. 1454. Međutim ima i nepreciznosti u označavanju pojedinog objekta. Tako bi ovaj hospital mogao biti i sv. Marije i sestara trećoredica. Naime godine 1459. Dobriža pičokara, članica trećeg reda sv. Franje, sastavlja oporuku i dio svojih posjeda ostavlja hospitalu a dio svećeniku Virgliju i slično. Oporuka pisana "*Actum Jadre in loco sive hospitali sororum tertii ordinis sancti Francisci prope ecclesiam sancte Marie montallium*". PAZd, SZN, Nicolaus Lupovich, sv. I, svešč. 7, 19. VI. 1459. Ovaj termin "*locus*" shvaćam u smislu samostan, što je vrlo često u srednjovjekovnoj terminologiji, posebno za franjevačke manje zajednice.

¹⁵ Petar Majnerije, godine 1434., kao voditelj imanja Matafarisova hospitala, skuplja desetinu u selu Skril. Cfr. Stjepan ANTOLJAK, Vransko običajno pravo, *Radovi Fil. fakul. Zadar* (18) Zadar, 1979, str. 200., bilj. 593.

¹⁶ Grgur Mrganić otvorio je hospital Sv. Jakova za siromašne u gradu Zadru. Cfr. Roman JELIĆ, Grgur Mrganić, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Zadar, Vol. VI.-VII, Zadar, 1960, str. 489ss. Grgur Mrganić kao osnivač i patron hospitala koji je on osnovao, smješta 6. veljače 1451 "*in una camera hospitalis nuperime constructi*" Vukašina Pribinčića s Ugljana bez ikakve nadokande plaćanja. Cfr. PAZd, SZN, Simon qu. Damiani, sv. III, svešč. 4, fol. 3, 6. II. 1451.

¹⁷ Cfr. BIANCHI, o. c. str. 520, Amos-Rube FILIPI, Samostan i crkva sv. Marije u Zadru prema dokumentima iz godine 1579. i 1603., u: *Kulturna baština samostana Svete Marije u Zadru*, Zadar, 1968, str. 252s.

¹⁸ Lorenzo FONDRA, *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta*, *Izdao i popratio obilnim bilješkama Carlo Fed. Bianchi*, Zadar, 1855, str. 80ss.

moćiju sv. Šimuna. Taj posebni blagdan poznat je u Zadru već krajem 14. stoljeća, a slavi ga cijela nadbiskupija kao veliki zapovjedani blagdan. Isti blagdan tj. Indulgenција sv. Šime u Zadru, 8. listopada, poznat je u 15. stoljeću i u Rabu.¹⁹

Padom Zadra pod Veneciju (1409.) mletačka vlada pažljivo prati kretanje pučanstva na zauzetom prostoru. Centralne vlasti godine 1459. iz Venecije pišu rektorima u Zadar, kako na Veliki Petak dolazi veoma velik broj svijeta pokloniti se i moćima sv. Šime, pa neka paze tko sve to ulazi u grad.²⁰ Zadar se na vrijeme je pobrinuo za moći svetaca i tako je postao, u duhu sredovjekovnog mentalita, veoma privlačan i značajan grad. Zadar je pun svetačkih moći i relikvijara, k tomu smješten je i na prolazu prema Svetoj zemlji, važnom sredovjekovnom hodočasničkom središtu. Prihvatiti prolaznike, posebno hodočasnike, jest čin kršćanske ljubavi i žive vjere. V. Brunelli smatra da je hospital sv. Martina, nekoć benediktinsko vlasništvo, prešao u posjed grada, a od druge polovice 13. stoljeća da je bio otvoren hospital za siromašne i bolesne, kako za domaće tako i za strance.²¹

Neki od hospita, svratišta, služili su kao mjesta karantene, gdje su smješteni putnici, hodočasnici, došljaci, i trgovci, posebno u vrijeme naleta kužnih bolesti. To su bila mjesta predostrožnosti protiv zaraznih bolesti. Ovdje je uputno navesti da je i sam pojam karantena vezan uz kršćanski pojam pokore, molitve, povučenosti. Podsjeća nas na četrdesetodnevno povlačenje u pustinju Gospodina Isusa prije njegove patničke smrti i Uskrsnuća.

Počeci lazareta u predgrađu Zadra

U pisanim izvorima druge polovice 14. st. vrlo često se spominju leprozi izvan Zadra. Prvi bolničari, kapelani, uz ove leproze iz druge polovice 14. stoljeća, za koje sigurno znamo bili su franjevci trećoredci, "*Remete*", "*fratres de poenitentia Sti Francisci*", "*pauperes heremita*", pokornici sv. Franje, i ovima sličnim nazivima zvani. Nije nevjerojatno da su gubavce i mnogo ranije posluživali pokornici, ljudi i žene nadahnuti primjerom i životom sv. Franje Asiškoga.²²

¹⁹ Stjepan, postolar u Zadru, obećava Šimunu Matafarisu da će vratiti dugovanje "*..hinc ad festum Sti Simeonis Justi quod est die VIII. mensis Octobris*" Cfr. PAZd, SZN, Jacobus qu. Ostoye, sv. I, svešč. 1, 7. VI. 1437. U Rabu se godine 1452. spominje Indulgenција sv. Šimuna u Zadru 8. listopada. Cfr. PAZd, Rapski arhiv, kutija, 1, 1452. str. 598v.

²⁰ Cfr. Vladimir LAMANSKY, *Secrets d'etat de Venice*, Saint Pattersburg, 1937, str. 176. 12. III. 1459. "*Quoniam sumus informati in die Jovis Sancti ad visitationem corporis Sancti Simeonis concurit in civitatem nostram Jadre magna hominum multitudo diversarum nationum et gentium...*".

²¹ BRUNELLI, o. c. str. 408.

²² Dobro se je podsjetiti: sv. Franjo Asiški u susretu s gubavcima doživio je snažni preokret u duši kojega je nosio cijeli život. Taj susret Svetac spominje i u svojoj posljednjoj oporuci, pred samu smrt: "Gospodin je dao meni, bratu Franji, da ovako započnem činiti pokoru: dok bijah u grijesima bilo mi je odveć odurno gledati

Širom onovremenog svijeta, gdje su djelovali franjevci, javljali su se i pokornici - sljedbenici sv. Franje u svijetu. Muškarci i žene potaknuti primjerom Sv. Franje Asiškoga mnogi su služili u raznim ubožnicama, sirotištima, lazaretima.²³ Od tih pokornika, sljedbenika sv. Franje u svijetu /laika/, već krajem 13. stoljeća formirale su se prave redovničke zajednice, nazvane Treći samostanski red sv. Franje, za razliku od onih sljedbenika u svijetu, (koji su također treći red samo za svjetovanjake). I u prvo vrijeme većina članova Samostanskog trećeg reda nisu bili klerici. Samostanski treći red klerikalizirao se je krajem srednjega vijeka.

Devet godina nakon smrti sv. Franje (+ 3. X. 1226.) u Zadru se javljaju pokornici, sljedbenici sv. Franje koji žive u vlastitim kućama "in domibus propriis", čineći djela ljubavi i pokore, potaknuti na taj način života braćom franjevcima prvoga reda.²⁴ Polovicom 13. stoljeća u Zadru su nazočni fra Damjan i fra Pavao, dvojica franjevacu eremita,²⁵ a u drugoj polovici 14. stoljeća formirana je i od crkve

gubavce; i sam Gospodin me dovede među njih i bijah milosrdan prema njima. I dok se vraćah od njih, ono što mi se činjaše odurnim pretvori mi se u duševnu i tjelesnu slast: i malo nakon toga napustih svijet.". Cfr. *Spisi Sv. Franje Asiškoga*, Oporuka, (Preveli: Damjan Damjanović i Andrija Bonefačić.) Izd. Symposion, Split, 1991, str. 149. Ovaj vanredni doživljaj sv. Franje djelovao je na sve njegove poklonike. Ovo Franjino iskustvo snažano je djelovalo na njegove sljedbenike u svijetu. To su oni koji nisu mogli napustiti svoje domove i posvetiti se redovničkom životu nego su se uz molitvu, pokoru, posvećivali djelima milosrđa u brizi za patnike, siromahe i bolesne.

²³ Na području srednjovjekovne Bosne na temelju arhivske građe Desanka Kovačević-Kojić, piše: "Leprozoriji se spominju u svim većim bosanskim naseljima, posebno rudarskim, i to u Srebrnici, Fojnici, Visokom, Potkreševu i Jajcu. Izdržavali su se uglavnom milostinjom. Dubrovčani, nastanjeni u Bosni, u svojim testamentima često zavještaju gubavcima izvjesnu svotu novca ili odjeću. Izgleda da su se skloništa za gubavce nalazila pri franjevačkim samostanima i da su franjevci igrali veoma važnu ulogu u njegovanju oboljelih od lepre.." Cfr. Desanka KOVAČEVIĆ-KOJIĆ, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo, 1978, str. 275, 348. U Dubrovniku, Rabu, Obrovcu, Splitu i drugim priobalnim mjestima su postojali su u srednjem vijeku leprozoriji o kojima su vodili skrb pokornici sv. Franje. U Rabu u drugoj polovici 14. st. pokraj leprozorija na Komrčaru služili su franjevci trećoredci. U Dubrovniku u Malom Vijeću 31. III. 1386. bilo je odlučeno i glasano: "In eodem consilio captum fuit quod leprosi nullum habeant habitaculum ab ecclesia S. Antonii de foris ad portam civitatis, et quod leprosis commorantibus in civitate intus precipiatur quod vadant extra ad loca sua solita.". Cfr. Mihajlo J. DINIĆ, *Odluke veća dubrovačke republike*, knj. II, Beograd, 1964, str. 261. U predgrađu Dubrovnika, u 15. stoljeću, nastala je i redovnička zajednica sestara franjevki koja postoji još i danas: Franjevke Bezgrešnog Začeca.

²⁴ CODEX DIPLOMATICUS, sv. III, Zagreb, 1905, 22. XI. 1235.

²⁵ Querini DE FERANTE, Della Chiesa e Convento di S. Giovanni Batista in Borgo di Zara, u: Stj. IVANČIĆ, *Povijesne crte o samostanskom III Redu sv. o. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagoljice u istoj redodržavi, sa priložima*, Zadar, 1910, Prilog C, str. 215

odobrena zajednica franjevac trećoredaca glagoljaša u Hrvatskoj.²⁶ Od 14. do dvadesetog stoljeća u Zadru se nalazio i njihov glavni samostan, uprava Provincije, tj. provincijal sa zamjenikom i vijećnicima. U 15. stoljeću oko središnjeg samostana sv. Ivana u predgrađu Zadra okupili su se i ujedinili u provinciju brojni samostani od Šibenika do Kopra. Iako pravno redovnička, samostanska zajednica tijekom srednjega vijeka ovisni su o vrhovnom poglavaru, generalu franjevačkoga reda, kako im je savjetovalo i pravilo Nikole IV. od 18. kolovoza 1289. godine: "*Prvo svitujemo da od reda blaženoga Frančiska male bratije pohoditelji i naučitelji pojmut se ki njim kuštodi dadut, ili vardijani toga reda ukažut kada vrhu toga iskani budut. Da zato li nećemo da sabranije ovoga reda od priprostoga nećemo da se pohaja*".²⁷

Cosa Saladini, bolestan u Zadru, 8. ožujka godine 1289. oporučno određuje da se u predgrađu Zadra napravi crkva i samostan za osam franjevac i hospital za dvanaest siromaha. Za taj pothvat osigurava prihode iz svojih velikih imanja.²⁸ Prema vijestima s početka 14. stoljeća, po svemu sudeći, samostan nije bio napravljen. Godine 1308. o tom planiranom samostanu još se raspravljalo.²⁹ Je li prema oporuci napravljen hospital za siromašne i bolesne? Nemamo sigurnih vijesti. Krajem 14. stoljeća jedna od nasljednica tih velikih imanja Saladinijevih, Pelegrina ud. Franje Grisogonisa, ima skrb nad jednim sirotištem u Zadru.³⁰ Za sada se možemo samo pitati nije li ipak ovaj hospicij, koji vodi Pelegrina u Zadru, u nekoj svezi s lazaretom izvan Zadra. Pelegrina je nasljednica dobara Cose Saladinija, koji nije imao muške djece, pa je prenio imanje na nećaka Bartula Saladinija, oca Pelegrinina, zvana Cose Bartulov Saladini.³¹

Polovicom 14. stoljeća u spisima se spominje dvanaest siromaha u hospitpalu sv. Martina kojima Dobra u oporuci oporučuje neka im se načine siva odijela.³² Sivo odijelo je boja franjevačkih pokornika. Čini

²⁶ Treći samostanski red nastajao je u različitim pokrajinama neovisno pokrajina od pokrajine. Svaka pokrajina imala je nešto specifično svoga, da bi tek krajem srednjega vijeka nastao pokret za jedinstvenim redom.

²⁷ Cfr. Klimantovićev zbornik, I. 21v-22r.

²⁸ Cfr. Mikro ZJAČIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1229. - 1308.*, Zadar, 1959, str. 85s.

²⁹ Cfr. Inventar pergamena samostana Sv. Frane u Zadru, u: *Samostan Sv. Frane u Zadru*, Zadar, 1980, str. 165, Perg. Br. 62, (22. IV. 1306. i 6. VIII. 1308.)

³⁰ CODEX DIPLOMATICUS, sv. XVI, Zagreb, 1976, str. 274s 8. IV. 1382.

³¹ Nikola JAKŠIĆ, Osnutak franjevačkog samostana na Pašmanu 1392. godine, u: *Prijateljev zbornik I*, Split, 1992, str. 352.

³² Godine 1349. Dobra ostavlja Ivanu kapelanu sv. Martina izvan Zadra neka obuče dvanaest siromaha "de griso". Cfr. Jakov STIPIŠIĆ, *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349 - 1350*, Zadar, 1977, str. 27.

mi se važnim i položaj koji je Cose Saladini određivao za ovaj hospital sjeveroistočno od staroga akvedukta.³³

Trećoredci su tijekom cijeloga 15. stoljeća na ovaj ili onaj način vezani uz lazaret izvan Zadra, pa čak i kasnije kada su polovicom 16. stoljeća prešli uz crkvu sv. Silvestra u grad Zadar. Sve nam ovo na neki način sugerira i same početke organiziranog rada ovoga lazareta s pokornicima svetoga Franje.

Smještaj lazareta

Već smo naveli da se radi o lazaretu izvan gradskih zidina, i to izvan varoških zidina. Budući da se radi o lazaretu koji nije nastao u jednom zahvatu, nego je nastajao, onda se može govoriti i o razvoju ovoga lazareta. Kako nismo sigurni radi li se zaista o jednom ili više lazareta ili smještaja siromašnih i bolesnih, potrebno je nešto reći i o susjednim lokalitetima u njegovoj neposrednoj blizini. To je važno i potrebno jer ih, barem neko vrijeme, poslužuju isti pokornici. Iz pojedinih dokumenata moglo bi se zaključiti da je to jedna organizirana i dosta razgranata karitativna udruga.

Profesor Ivo Petricioli, na temelju arhivskih izvora i maketa Zadra i okolice iz ranijih razdoblja, dokazao je da se lazaret nalazio izvan predgrada Zadra, tj. izvan varoških zidina a u blizini sjeveroistočnih ulaznih vrata u predgrade. Lazaret bi bio nešto jugo-zapadnije od današnje raskrsnice na Relji³⁴ (otprilike gdje se danas nalazi zgrada Pošte - vidi sl 1.). U blizini lazareta nalazilo se nekoliko crkvice (kapelica), i to: sv. Križa, sv. Ivana Krstitelja "*inter macerias, in maceris, heremitarum*", Sta. Domenica, zatim crkva lazareta koja se nekada naziva imenom sv. Lazara a nekada Sv. Duha.

Na prostoru između crkve sv. Ivana Krstitelja "*heremitarum*" i crkve sv. Križa nalazila se crkva sv. Dominike u dokumentima nazivana "*Sta. Domenica*", koju ne bismo smjeli nikako nazvati crkvom sv. Nedjeljice.³⁵

Na samom raskršću nalazila se Sta. Domenica a sjevero istočno od crkve sv. Dominike nalazio se sv. Ivan Krstitelj - *heremitarum*, a jugozapadno od sv. Dominike nalazio se lazaret tj. crkva sv. Duha, nekada zvana i sv. Lazara.

O svim ovim crkvama (kapelama) navest ćemo nešto podataka da bi mogli poslužiti daljnjim istraživanjima.

³³ "*Uolo et ordino, quod ipsa domus seu hospitale fiat et construat in parte traucsa super murum aqueductus per mediam ecclesiam predictorum octo fratrum Minorum*". Cfr. ZJAČIĆ, o. c. str. 87.

³⁴ Ivo PETRICIOLI, Lik Zadra u srednjem vijeku, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Sv. XI-XII, Zadar, 1965, str. 179, slika makete varoša i položaj lazareta.

³⁵ Preostali pluteji iz crkve "St. Domenica" - koja se nalazila u gradu Zadru - i njihov religiozni sadržaj, nikako ne sugeriraju niti potvrđuju posvetu crkve "sv. Nedjeljici", svetići, pa niti tajni Presv. Trojstva.

Crkva sv. Duha ili sv. Lazara

Cosa de Begna, sindik i prokurator lazareta 5. srpnja 1413. godine sklapa ugovor s Jurjem Vukojevićem o izgradnji crkve lazareta. Crkva treba biti nešto veća i šira nego je crkva sv. Mateja u varošu Zadra. Uz ostalo treba napraviti: dvoja vrata, prozor, zvonik, oltar u apsidi i drugo. Ugovor je potpisan i ugovoreno da do Uskrsa, tj. 8. travnja 1414. godine, svi ugovoreni poslovi trebaju biti završeni.³⁶ Nema razloga misliti da posao nije na vrijeme izvršen. Crkva se često spominje, nekada kao sv. Lazara a nekada kao Sv. Duha, ali i crkva gubavaca.

Dvanaest godina kasnije u lazaretu je sazidan i stambeni objekt s dvadeset i dvije sobice za leproze. Svaka je sobica trebala imati prozor i vrata. Jedanaest sobica je okrenuto prema jugu a drugih jedanaest prema sjeveru. Povezanost između sklopa soba trebala je biti s unutrašnje strane. Novi dio planiranog prostora trebao je imati četiri dimnjaka, a određene su i neke druge pojedinosti: vrsta crijepa, visina pojedinih djelova i slično.³⁷

Kako se radi o odvojenom prostoru po jedanaest sobica, radi se bez sumnje o odvojenom stambenom prostoru za muškarce i žene, kao što je običaj. Na slici makete Zadra iz Venecije što ju je objavio I. Petricioli,³⁸ desno gore izvan zidina varoša zapaža se dosta veliki prostor lazareta. Ako je svaka sobica široka do tri metra, znači da je dužina zgrade bila preko trideset metara. A to upravo izgleda vjerojatno i prema onoj objavljenoj slici.

Hospitali, kao i lazareti, naglašeno su vjerske institucije u kojima se radi i moli. U lazaretima se obavljaju vjerske dužnosti i pobožnosti kao sastavni dio svagdanjeg života. U lazaretima, hospicijima i sličnim ustanovama poučavao se vjeronauk i držale kateheze. Staro benediktinsko geslo *ora et labora* nastojalo se uvoditi kao najbolji princip kršćanskog organiziranog zajedničkog života.

Crkva sv. Križa na samom ulazu u Varoš

Crkva sv. Križa služila je neko vrijeme kao glavni sakralni prostor za siromašne i bolesne iz lazareta u predgrađu. Spominje se u drugoj polovici 14. stoljeća sve do konačnog rušenja predgrada i gradnje obrambenih zidova grada Zadra u 16. stoljeću. Pavao, sin Marka de

³⁶ Cfr. Cvito FISKOVIĆ, *Zadarski sredovječni majstori*, Zagreb, 1959, str. 44 i odgovarajuće bilješke.

³⁷ FISKOVIĆ, *o. c.* str. 66. s odgovarajućim bilješkama. Ovdje možemo nadodati da su majstori Ivan Ratkov (Alegretov) i Nikola Bilšić 28. XII. 1426. isplatili majstoru Jurju i majstoru Nikoli dio poslova što su već obavili na zgradama "... *per (ill pro) fabrica domorum leprosorum extra Jadram*". PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. III, svešč. 4, fol. 8, 28. XII. 1426.

³⁸ Ivo PETRICIOLI, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije, *Zbornik Instituta za hist. nauke u Zadru II* (1958), str. 101-124; *Prošlost Zadra III*, Zadar 1987, T. XX.

Gigliardo, 12. studenoga 1375. piše oporuku i među ostalim za izvršitelja svoje oporuke imenuje fra Gašparina, priora hospitalia sv. Ivana Krstitelja u gradu, "*priorem hospitalis Sti. Johannis Baptiste de Jadra*", kojega podlaže civilnim zakonima, što se tiče ispunjavanja dužnosti izvršitelja oporuke. Hospitalu sv. Ivana Krstitelja u Zadru ostavlja dvadeset i pet libara da se mole za pokoj njegove duše. Sjeća se i drugih samostana i crkava, a leprozima izvan grada Zadra pokraj crkve sv. Križa ostavlja deset libara.³⁹

Desetak godina kasnije (1387.) doznajemo; u prisutnosti svjedoka Krešula sina Mladena Papratića, stanovnika Zadra i fratra Petra Bogdanića, "*tertij ordinis fratrum minorum Sti. Francisci*", nastanjena uz crkvu sv. Ivana Krstitelja pokraj Zadra, dvanaest leproza nastanjenih "*in hospitali Ste Crucis de prope Jadra*", imenuju Ser Cosu de Begna svojim zakonskim sindikom i prokuratorom u svim pravnim poslovima hospitalia.⁴⁰

Ovdje doznajemo vrijedne pojedinosti. Naime, leprosi su na okupu, imaju svojega upravitelja, rektora i nalaze se u svom vrtu u blizini crkve sv. Križa a leprozorij je oslovljen svetoga Križa. Prisutan je kao svjedok franjevac trećoredac fra Petar Bogdanić, koji je nastanjen uz crkvu sv. Ivana Krstitelja *heremitarum*, koja se nalazi u blizini sv. Križa i lazareta i sv. Dominike.

U dokumentu je fra Petar oslovljen trećoredac ali i s oznakom prvoga franjevačkoga reda "minor" - Male braće. Uz crkvu sv. Križa vezani su franjevci prvoga reda tijekom 15. stoljeća, a kako vidimo i u drugoj polovici 14. stoljeća, a vjerojatno i ranije. Zato smatram potrebnim ovdje donijeti nešto o ovoj crkvi i njoj povezanosti s franjevačkim redom.

Krajem 14. stoljeća za franjevce protjerane iz Bosne sagrađen je samostan na otoku Pašmanu u Kraju - crkva posvećena sv. Duju.⁴¹ Na samom početku 15. stoljeća, propao je pokušaj da se osnuje samostan za franjevce iz Bosne u Ninu.⁴² Krajem 14. i početkom 15. stoljeća vjernici se u svojim oporukama vrlo često sjećaju franjevaca u Bosni i iz Bosne, "*de Bosna*". Zadar je nakon pada pod Veneciju, do

³⁹ PAZd, SZN, Petrus de Sercana, sv. I, svešč. 1, 12. XI. 1375. "*Item reliquit leprosis de Jadra extra civitatem iuxta ecclesiam S. Crucis libras decem parvorum pro anima sua*".

⁴⁰ PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. II, svešč. 4, str. 67v. z. I. 1389. Ugovor je sklopljen izvan Zadra "*in confinio Ste Crucis in orto leprosorum*" pred svjedocima u prisutnosti leproza: "*Dragac Stepcovich rector hospitalis, Bositco Juanich, Crisanus Volcoslavich, Radoslaus Tverdocovich, Dragoslavus Stancovich, Clapacius Drasoevich, Petrus Paulich, Ratchus Gassich, Zvitichus Bogdanich, Mateus Stanisich, Uttissenus Bositecovich et Georgjus Volcoevich omnes leprosi habitantes et commorantes in hospitali Ste Crucis de prope Jadram insimul.*" imenuju Cosu de Begna svojim sindikom i prokuratorom.

⁴¹ Cfr. Emil HILJE, Osvrt na najraniju povijest crkve i samostana sv. Dujе na Pašmanu, *Radovi Fil. fakul. u Zadru* 28 (15), Zadar, 1989. Vidi i JAKŠIĆ, o. c., str. 351ss.

⁴² Donat FABIANICH, *Storia dei Frati Minori.*, sv. I, Zadar, 1983, str. 155s

tada tako brojne veze s unutrašnjošću, posebno s Bosnom, sveo na najnužnije.

U prvom franjevačkom redu došlo je do napetosti između redovnika koji žele opsluživati doslovno pravilo "*ad litteram*" i onih koji žele što blaže tumačiti ga i živjeti u blažem opsluživanju. U to vrijeme na području Zadra osnovani su samostani u Novigradu, Pašmanu, i Ugljanu. Godine 1437. redovnici strožeg opsluživanja dobili su potvrdu od sv. Stolice da im fratri u sv. Frani, koji su za blaže opsluživanje, moraju ustupiti jednu prostoriju gdje se mogu smjestiti oni koji su strožeg opsluživanja kada su u prošnjama po gradu i prigradskim naseljima.

Pokraj crkve sv. Križa nastanjuju se franjevci strogog opsluživanja 1442. godine. Time je riješen jedan manji problem u međuodnosima u zajednici, ali ne sasvim i potpuno. Već pedesetih godina, fratri koji žive u sv. Križu (strožeg opsluživanja) nisu zadovoljni sa smještajem ovog samostančića i žele graditi novi samostan. U tu svrhu izabrani su plemići koji su trebali proučiti i naći mjesto za izgradnju novog samostana. Koliko je to bilo važno, lijep nam je primjer Greška (Gresschus), ninskoga nadsvećenika. On je išao 1440. godine na hodočašće u Sv. zemlju. Ostavio je novac za izgradnju samostana za opservante, koji se planirao god. 1440. pokraj crkve sv. Mateja u Klanici pokraj Nina. Godine 1450. otvorena mu je oporuka, i kako je već ustanovljeno da se kod sv. Mateja na Klanici ne može graditi samostan, jer je mjesto jako malarično, izvršitelji oporuke odlučuju se da taj novac dadu za izgradnju planirana samostana opservanata u Zadru i mole Sv. Stolicu da ostavštinu koja je bila namijenjena sv. Mateju u Klanici promijeni, svojom apostolskom dozvolom, u korist planirana samostana fratara observanta sv. Križa u Zadru. Fratri iz sv. Križa definitivno su godine 1454. prešli u samostan sv. Frane pa tako i doprinos Greška nadsvećenika ninskoga, možda nije uložen u izgradnju nego u popravke ili slično.⁴³

Ovdje je važna i jedna pojedinost koja nije dovoljno istaknuta. Naime, prigodom otvaranja samostana u sv. Križu godine 1442. veli se da je tu bio eremitorij a sada se ulaganjem dobrotvora dotjerao i u njega se smještaju franjevci observanti. Dakle tu je i prije bio samostančić, a godine 1442. u njega se nastanjuju strogi obslužitelji pravila sv. Franje. Na Berlinskom misalu Bartola Krbavca, pisanu godine 1402., nalazi se zanimljiv zapis i datum (1440.) uveza misala, koji nam daje neke vrijedne pojedinosti o sv. Križu. Zapis na misalu doslovno glasi: "V ime Bože amen . let gosponih .č.u.k. (1440) Va to vrime kada se te knjige svezaše. misal va n edna uboga vdovica imenem Marica priporuči va te svete molitve svoju dušu i svoga sina Karina i svoe kćere Stoe i vsih umrvših zato molim vsih redovnikov ki budu služiti svete mise va t istu misal spomenite se s ljubavju od

⁴³ PAZd, SZN, Baptista Marci de Venetiis, sv. I, svešč. 2 str. 10r. 16. IV. 1453. Oporuka je pisana "*Millessimo CCCCXL Indictione 3 die vero primo mensis Octobris. Cumque mortuif sint duo ex commissariis predictis videlicet Reverendus dominus episcopus Termipolensis et Ser Butchus Lubislavi...*"

moe duše i oda svih moih umrvših i e zabudite me molju vas - a to su knige fra Petra fratra trećega reda svetago Franciska ki staeše u svetago Križa⁴⁴.

Je li Marica ujedno i majka svećenika Karina koji je u to vrijeme kapelan, možemo samo pretpostavljati, kao i to da je Stoja njegova sestra, tj. kći Marice, koja se preporuča u molitve svećenika i redovnika. Za nas je posebno zanimljiva izjava da su to knjige fra Petra fratra trećega reda sv. Franje koji stajaše kod sv. Križa. Mi smo već vidjeli da je fra Petar Bogdanić u vrtu sv. Križa nazočan kao svjedok godine 1387., kada u svoje ime i svoga druga fra Jurja Miršića imenuje prokuratora, a stanovali su pokraj sv. Ivana. Budući je ovdje već i ranije bio eremitorij, to možemo samo misliti da je i ovaj objekt služio eremitima za stan, a isto tako tu su se nalazili siromasi kojima su služili.⁴⁵

Crkva "Sta Domenica" u predgrađu Zadra

Već sam spomenuo da je u blizini raskršća Relja, preko dvije stotine godina postojala crkva u latinskim izvorima nazivana "*Sta Domenica*". U dokumentima se vrlo rano spominje i "*Sancta Maria nuova Ad Maxerias*". Da li nam taj lokalitet "*Ad Maxerias*" može biti kao indikacija da se radi o crkvi sv. Marije na području općenito nazivanom "*Ad Maxerias*" u blizini sv. Ivana *heremitarum*, a nekada je označen i kao *Sti Johannis "ad maxerias"*? Nisam siguran, ali ukoliko jest, onda se tim potvrđuje moje mišljenje da nije postojala nikakova svetica "sv. Nedjeljica" - "*Sta Domenica*", koja bi se slavila na ovom zadarskom području niti u drugim zadarskim lokalitetima koji se krivo prevode sa sv. Nedjeljica, Nediljica i sl. No nas zanima ipak ovaj lokalitet iz više razloga.

Godine 1371., 21. studenoga, Stjepan Hval u oporuci ostavlja leprozima izvan Zadra prihode sa svojih posjeda koji se nalaze izvan gradskih vratiju u predjelu sv. Dominike "*extra portas Jadre in confinio sancte Dominice*", i neka se mole za njega i njegove pokojne.⁴⁶ Franjo pok. Nikole Grubonja, 2. X. 1375., daje na obradu svoje zemlje Cvitanu pok. Vukoslava u predjelu sv. Dominike u Mocirama "*in confinio Ste Dominicae in Maceriis prope possessionem Ser Cresii Andree de Grisogonis*".⁴⁷ Blaž pokojnoga Gale 20. svibnja 1387. u oporuci određuje da se dva gonjaja vinograda u području Zadra na terenu leproza ili siromaha sv. Duha, "*in districtu Jadre ad Sanctam Dominicam super terreno leprosororum seu pauperum Sti Spiritus de*

⁴⁴ Cfr. Marija PANTELIĆ, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, *Radovi Staroslavenskog Instituta* Knj. 5, Zagreb, 1964, str. 24s.

⁴⁵ Osobno sam uvjeren da je veza između eremita trećega reda i članova prvoga reda koji su bili za strogo održavanje krajem 14. i u prva dva desetljeća 15. stoljeća toliko bliska da ih je gotovo nemoguće razlikovati.

⁴⁶ CODEX DIPLOMATICUS, sv. XIV, Zagreb, 1916.

⁴⁷ PAZd, SZN, Vannes qu. Bernardi de firmo, sv. I, svešč. 1, fol. 1, 2. X. 1375.

Jadra” poslije njegove smrti prodaju i podjele siromasima.⁴⁸ Godine 1397. Ilija pok. Pavla Grubonja, zadarski građanin, prodaje vinograd Grgi pok. Mihe de Rosa, što se nalazi izvan gradskih vratiju u predjelu sv. Križa “*extra portam civitatis Jadre in confinio ecclesie S. Crucis sive ecclesie Ste. Dominice*”.⁴⁹ Alegreto, mornar iz Zadra, godine 1401., dozvolom Bartola de Milano prodaje Milgostu četiri gonjaja maslina koji se nalaze u predjelu sv. Ivana Krstitelja u blizini sv. Dominike “*in confinio Sti Johannis Baptiste prope Stam Dominicam*”.⁵⁰ Petar, *faber* iz Zadra, 20. travnja 1406. ostavlja dio novca za popravak crkve sv. Dominike “*pro reparatione ecclesie Ste. Dominice extra Jadram*”.⁵¹ U oporuci 9. siječnja 1418. godine Helena Malinarić iz Zadra, spremajući se na hodočašće sv. Jakovu u Galiciju, ostavlja dva gonjaja vinograda svećeniku Jurju “*de Sta Dominica*”.⁵² Zemljoradnik Florio 21. veljače 1428. godine, obećava da će se sa svom svojom obitelji nastaniti u vrtu Šimuna de Begna u predjelu sv. Dominike “*in confinio Ste Dominice*”, i vjerno mu obrađivati posjed.⁵³

Godine 1442., 4. travnja, gastald braće sv. Dominike “*fratrum Ste Dominice extra Jadram*” njihovom dozvolom prodaje neke zemlje.⁵⁴ Godine 1443. 27. listopada Margareta kći pok. Luke Hrelića a žena Antuna Mahaldića u oporuci ostavlja siromašnim eremitima sv. Ivana izvan zidina i u blizini grada Zadra a crkva sv. Ivana je sjeveroistočno od crkve sv. Dominike, “*pauperibus heremitis Sti Johannis extra muros et prope civitatem Jadre que ecclesia S. Johannis est a latere transversali et propinquior ecclesie S. Dominice*”, deset libara neka se rečeni heremite mole za nju i njezine pokojne.⁵⁵ U oporuci od 7. svibnja 1444. Šimun Saracenić, od plemena Virević, imenuje Grgura Mrganića izvršiteljem oporuke, u kojoj ostavlja “*unam quartam frumenti heremitis Sti. Johannis extra Jadram prope ecclesiam Ste Dominice.*” da izgovore četrdeset misa u crkvi sv. Dominike za njega i neka se mole za njega i njegove pokojne.⁵⁶

Prema svim ovim podacima crkva sv. Dominike nalazila se između crkve sv. Križa i svetoga Ivana Krstitelja eremita, kao što rekoh gore to mora biti oko Relje. Uz tu crkvicu nalaze se eremiti sv. Ivana koji primaju darove i obavezu da govore sv. mise u toj crkvi. Kao što se spominje fra Petar “ki staše kod sv. Križa”, tako i ovi redovnici sv. Ivana, nisu morali stanovati ili imati u cijelom ovom razdoblju kuću (pravi samostan) pokraj sv. Dominike ali oni je poslužuju, pokraj nje vrše svoje dužnosti prema bijednima, umirućima i bolesnima. Ta crkva posvećena je Rodenju Bl. Djevice Marije, pokraj koje su prema

48 PAZd, SZN, Raymondus de Modlis, sv. I, svešč. 3, fol. 3, 20. V: 1387.

49 PAZd, SZN, Petrus de Sercana, sv. IV, svešč. 72, 27. III. 1397.

50 PAZd, SZN, Vannes qu. Bernardi de Firmo, sv. I, svešč. 2, 1. IX. 1401.

51 PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 1, br. 3, 20. IV. 1406

52 PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II, svešč. 2, 17. I. 1418.

53 PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. IV, svešč. 5, 21. II. 1428.

54 PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VIII, svešč 1, fol. 1, 4. IV. 1442.

55 PAZd, SZN, Jacobus qu. Ostoye, sv. I, svešč. 3, fol. 2, 27. X. 1443.

56 PAZd, SZN, Nicolaus de Benedictis, sv. II, svešč. 3, 7. V. 1444.

predaji, nastaloj u 14. stoljeću, iskucanoj na raci sv. Šimuna, redovnici, eremite - pokornici primili svete moći pred stotinu godina.⁵⁷

Zato i oni hospitali pod nazivom sv. Ivana Krstitelja u gradu na više mjesta mogu biti zapravo kuće u kojima su se mogli smjestiti siromasi, putnici, hodočasnici, a na neki način povezani su s fratrima i siromasima izvan grada, te čine jednu duhovnu zajednicu.

Crkva sv. Ivana Krstitelja - pustinjaka

Crkva sv. Ivana Krstitelja jedina je sredovjekovna crkva koja je sačuvana do danas.⁵⁸ Najnovija arheološka istraživanja potvrđuju da je na tom lokalitetu postojala ranokršćanska bazilika. Uz crkvu sv. Ivana Krstitelja nastanili su se franjevci trećoreci u drugoj polovici 14. stoljeća.

Kapacitet lazareta

Ni u jednom popisu stanovnika lazareta nisam našao više od dvadeset i jednu osobu. Budući da je lazaret godine 1426. sagradio dvadeset i dvije sobice, čini se da ne ćemo pogriješiti ako prihvatimo da je to bio i kapacitet lazareta. Carlo Fed. Bianchi tvrdi da je lazaret imao kapacitet preko dvije stotine bolesnika. To često prenose drugi autori.⁵⁹ To je prevelik broj i za lazaret evropskih većih gradova. Moglo bi se raditi o dvije stotine siromaha koji sa zdjelicom u ruci čekaju na topli obrok u sasvim teškim okolnostima, za loših, gladnih godina i eventualnih pošasti u gradu. Čini se nemogućim toliki

⁵⁷ Zanimljivo je što donosi C. Bianchi za ovu crkvicu "*Ste Dominicae*" u predgrađu Zadra: "*Nell anzidetto borgo di s. Martino esisteva una chiesa, in cui veneravasi un antichissima immagine di Maria Vergine, qui portata nel 1214 dalle contrade dell Oriente dal zaratino patrizio Pietro de Catopagna, che fu uno de Crocesegnati nella spedizione di Terrasnata. Cotesta ciassetta, per deisinguerla dalle altre, alla santa Vergine dedicate, appellavasi santa Maria Mater Domini, donde volgarmente s. Domenica, ovvero della Nostra Signora. Fu distrutta nel sedicesimo secolo, e la veneranda immagine colle sue suppellettili trasferita in cita, fu deposta nella chiesa di s. Giovanni in Pusterla, che d allora prese il nome di s. Domenicà*". BIANCHI, o. c. sv. I. str. 473. Bianchi je čini se ipak nekritično donio da se sv. Ivan na Pusterli počeo nazivati po ovoj crkvici, tj. kada je u nju donesena čudotvorna slika. Prije nego je srušena sveta Dominika u predgrađu spominje se crkvica tako nazivana u gradu Zadru. Čini se da je to baš sveta "Nediljica", kako su netočno preveli i vrlo često obrađivali zbog umjetničkih vrijednosti koje su u njoj sačuvane a danas se nalaze u Arheološkom Muzeju. Prelistavajući glagoljske a i latinske kodekse nastale ili upotrebljavane na našem prostoru, nisam zapazio da bi se igdje slavila sveta Nedjeljica na našem prostoru. A to je vjerujem dovoljan pokazatelj da je sa sv. Nedjeljicom u novijem razdoblju nešto manjkavo.

⁵⁸ Srećko BADURINA, Samostan svetog Ivana u Zadru, u: *Prema novoj zrelosti*, Zagreb, 1989, str. 213-218.

⁵⁹ BIANCHI, o. c. sv. I, str. 524s., Angelo DE BENVENUTI, *Storia di Zara dal 1409 al 1797*, Milano 1944, str. 320s.

broj ljudi smjestiti na tako malom prostoru kao što je bio lazaret izvan grada. Shvatio bih da se ovako velik broj može odnositi na dio zadarskoga predgrada gdje žive siromašni radnici, došljaci, i oni koji moraju u karantenu, ali to nisu stanovnici lazareta. Siromasi su smješteni u blizini sv. Križa, sv. Dominike, sv. Ivana Krstitelja i u siromašnim kućicama u tom dijelu predgrada.

Život u lazaretu

Što se tiče opće zdravstvene njege u lazaretima kod nas, teško je nešto konkretno reći jer nam nedostaju izvorni materijali. Izgradnjom onih dvadeset i dvije sobice, život u lazaretu poprima ljepše ozračje, siromasi žive u boljim stanbenim uvjetima. Lazaret nije bio bez materijalnih sredstava, što nam svjedoče brojne oporuke. Ekonomska snaga je čak, mogli bismo reći, bila na doličnoj visini. A s tim su zacijelo i uvjeti za pomoć siromasima bili bolji. Možda bismo, s malom rezervom, i na ovaj lazaret mogli primijeniti ono što piše Mirko Dražen Grmek za šibenske hospitale u srednjem vijeku: "Za siromašne u tim hospitalima nisu se brinuli liječnici nego redovnici bez medicinske naobrazbe. Veća važnost pridavala se duhovnom spasu nego brizi za tjelesne nedaće".⁶⁰ Ali ne bismo smjeli pustiti iz vida da je sredovjekovnom čovjeku važno baš to duhovno zdravlje, koje daje najveći mir i neobičnu snagu za izdržati patnju koja ima smisla u svjetlu vjere. A bolesnici su uz prijetnju paklom uz svoja uzglavlja imali i požrtvovne samaritanke, koji su se brinuli da im olakšaju patnju i bol.

Prema patnji i boli nisu se odnosili kao prema nečemu bitnom, nego su svoju brigu usmjeravali prema čovjeku - patniku. To nam najbolje svjedoče tisuće oporuka u kojima se spominju leprozi i siromasi na području Zadra u srednjem vijeku kojima oporučitelji ponešto ostavljaju. Zanimljiva je oporuka zadarskog plemića Ser Filipa de Ferra od 21. listopada 1462. godine, koji određuje da se plaćaju dvije osobe koje će prati zavoje, čistiti rane siromasima u lazaretu.⁶¹ Misli se i na one koji će čistiti prostorije, rane patnika, bdjeti nad onima koje muče strahovite tjelesne boli. Na svemu ovomu pokazivala se herojska ljubav i skrb za čovjeka.

Postoje vrijedni pokazatelji kako zadarska sredina živi ukorak sa zbivanjima na zapadu. Zadar, i uopće hrvatsko primorje, nisu odsječeni od svijeta nego ravno participiraju primajući i dajući svoj do-

⁶⁰ Mirko Dražen GRMEK, Zdravstvene prilike i medicina u Šibeniku do početka XX stoljeća, u: *Šibenik Spomen zbornik o 900 obljetnici*, Šibenik, 1976, str. 521-542.

⁶¹ PAZd, SZN, Nicolaus Benedicti, sv. II, svešč. 8, 20. I. 1463. Oporuka pisana 21. X. 1462. "*Volo namque quod inventantur due persone bone conditionis que debent attendere pauperibus leprosis Sti Lazari lavare fascias et ligamina et petias quibus alligantur eorum vulnera et mundare eorum ab omni fanie et immunditia, et omnia et singulaque facere quod melius fieri poterunt pro eorum refrigerio. Cuique emanatur eis petie ad involvendum vulnera eorum. Et dictis personis duabus de dicta tertia parte provisum sit de salario competenti*".

prinos općem razvitku. Brojni studenti završavaju studij u poznatim europskim sveučilištima. Zanatlije i majstori svih vrsta: kipari, slikari, drvorezbari dolaze k nama a naši odlaze u svijet. Ta povezanost i otvorenost unosila je sve ono što je bilo vrijedno u razvitku i na ovaj dio ljudske djelatnosti.

Nije beznačajno da i naši eremiti, koji poslužuju kod siromašnih u lazaretima, idu u hodočašća i u posjet sv. Jakovu u Galiciju, Sv. zemlji, sv. Katarini na Sinaj, a Jakin i Rim su, mogli bismo reći, na dohvat ruke, posebno u svetim godinama i masovnim hodočašćima. Fra Ivan Remeta, trećoredac sv. Franje, 21. ožujka 1422. prima dvanaest zlatnih dukata od izvršitelja oporuke pok. Radučija i obećava da će posjetiti grob sv. Jakova u Galiciji i moliti se za pokojnoga.⁶² Fra Ivan je posjetio Sv. zemlju 1418., a nije uspio posjetiti sv. Katarinu na Sinaju i moli povlasticu, "indulgenciju", svima koji mu materijalno pomognu da bi mogao posjetiti Sinaj.⁶³ Posjeti stranim svetištima, a tim i hospicijima, lazaretima i drugim prihvatilištima, našim hodočasnicima nisu bili strani; zato sve što je bilo na zapadu, moglo je skoro istovremeno biti u uporabi i u našim ubožnicama i lazaretima.

U lazaretu su se susretali i skupa živjeli ljudi iz različitih sredina i tu su se učili skupa živjeti i razumijevati jedan drugoga. Veliki hodočasnički centri bili su prilika za susretanje različitih nacija; vodio ih je jedan veliki zajednički cilj: proslava sv. Jakova, izmoliti milost ozdravljenja, isprositi oprostjenje grijeha i sl. a to su one jake sile koje su davale snage za međusobno razumijevanje i podnošenje, pa makar i jezična barijera bila nepremostiva. U našem lazaretu većina su bili ljudi jednoga jezika, ali različitih podneblja, a snagu im je davalo Svjetlo Evandjelja koje je prožimalo i stvaralo zdravu podlogu ljudskog i kršćanskog zajedništva.

Izdržavanje lazareta

Lazaret je izdržavan doprinosima građana koji su oporučno ostavljali pokretne i nepokretne vrijednosti u korist lazareta - leproza. Posjedovao je prilično brojne parcele zemalja: vinograda, maslinika i drugih poljoprivrednih kultura. K tomu imao je na raspolaganju i neke kuće koje su mu ostavili bilo njegovi stanovnici bilo građani u dobrotvorne svrhe.⁶⁴

Dio nepokretnih imanja lazaret je stekao nasljedstvom. Naime, važio je zakon, ako je tko umro u lazaretu, dio njegovih imanja nasljeđuje lazaret.⁶⁵ Ekonomski lazaret nije stao loše, kako možemo

⁶² PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II, svešč. 3. fol. 9, 21. III. 1422.

⁶³ Archivio Vaticano secreto, Reg. Suppl. 118, str. 174v., 5. V. 1418.

⁶⁴ Vidi bilješku br. 66.

⁶⁵ PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VII, svešč. 13, fol. 1, str. 36v-37r.

vidjeti po oporukama. Oporučitelji su ostavljali lazaretu u naravi i u novcu.⁶⁶

Nije neobično da je mletačka vlast željela imati isključivo pravo nad lazaretima i hospitalima, pa tako i u imenovanju kapelana i crkvenih službenika u tim institucijama. Radi se o beneficijama od kojih su se izdržavali nadarbenici - kapelani. Imenovati nekoga nadarbenikom značilo je imati vjernog podložnika. Polovicom 15. stoljeća oko izbora priora u hospitalu sv. Martina u predgrađu došlo je do oštih sukobljavanja između crkvene i civilne vlasti. Konačnu pobjedu u sukobu crkvene i civilne vlasti u svezi sv. Martina, izvojevala je civilna vlast.⁶⁷

Čini se po svemu da je nad lazaretom vrhovnu vlast imao biskup, premda nemamo nijedan intervent pribilježen sa strane biskupa u ovaj lazaret. Nadbiskup M. Vallaresso 24. siječnja 1456. godine izdaje naredbu da se javno objavi da se u roku godine dana trebaju izvršiti oporuke preminulih građana i ono što je ostavljeno u pobožne svrhe ima se bilježiti u posebnoj bilježničkoj knjizi kod svećenika Nikole, primicerija zadarske crkve, a ujedno i javnog bilježnika.⁶⁸ Ova naredba upravo je izdana u vrijeme sukoba nadbiskupa i vlade u Veneciji u svezi imenovanja priora u hospitalu sv. Martina. Lazaret je vrlo često oporučno darivan od vjernika, a ova naredba odnosila na sve beneficije crkve, a posebno siromašnih i gubavaca, kojih je biskup zaštitnik.

⁶⁶ Ovdje ću navesti nekoliko podataka. Lucija ud. pok. Bartola 14. VI. 1428. određuje "*Item voluit quod Helena Drechichia duo sua gon. Terrae vincatae positam supra Sta. Dominicam*", uživa za života a poslije njene smrti neka se dadu "*pauperibus leprossis extra Jadram*" Cfr. Arhiv samostana Sv. Marije. Pergamene. br. 102. 14. VI. 1428. Godine 1438., Ivan de Nassi i Lombardino de Soppe, sindici siromaha i leproza, primaju stotinu zlatnih dukata od izvršitelja oporuke pok. Grge de Benja. Cfr. PAZd. SZN. Theodorus de Prandino, sv. V, svešč. VII, fol. 5, 19. V. 1438. U oporuci Juraj Benja je ostavio i cijeli svoj posjed *leprossima "positum in villa Crisich"*. Cfr. PAZd. SZN. Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. I, fol. 12, 19. VIII. 1437. Godine 1438., 11. prosinca Ivan Nassis i Lombardino de Soppe kao sindici "*pauperum leprossorum extra Jadrā*" primaju deset zlatnih dukata iz oporuke pok. Klare de Petrizio. Cfr. PAZd. SZN. Theodorus de Prandino, sv. V, svešč. VII, fol. 6, 11. XII. 1438. U oporuci od 1. VIII. 1427. Nikola Sloradis određuje da poslije smrti njegove žene vinograd pokraj sv. Ivana da pripadne "*puaperibus leprossis*". Cfr. PAZd. SZN. Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. I, fol. 11, 1. VIII. 1427. Posebno je zanimljivo što Krešo pok. Luke građanin Zadra, otac Stane, žene Grgura Mrganića, u oporuci pisanoj 1418. posebno ostavlja muškarcima leprozima, posebno ženama i što je posebno interesantno "*junioribus leprosis*." i "*puellis leprosis*". PAZd, SZN. Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 1, fol. 8, 24. X. 1418.

⁶⁷ Ivo PEDERIN, *Mletačka uprava, privreda i politika u Dalmaciji (1409-1797)*, Dubrovnik 1990, str. 30ss.

⁶⁸ PAZd. SZN, Nicolaus Benedicti, sv. II, svešč. 1, 24. I. 1456.

Službeno osoblje lazareta

Pravno tijelo u društvu i u crkvi ima svoje službene predstavnike koji ga službeno zastupaju kao ustanovu. Budući da se ovdje radi o jednoj mješovitoj ustanovi, religioznoj i civilnoj, za očekivati je da će ona imati svoje službene predstavnike i na oba foruma. A to nam i potvrđuju službeni spisi od druge polovice 14. stoljeća. Lazaret - leprozi imaju sindika i prokuratora, rektora ili priora ili starješinu i kapelana.

Sva tri predstavnika imala su svoje specifično područje djelovanja, ali kako je to jedna bratska organizacija, sigurno je i to da su ove javne službe, na neki način, ulazile i zalazile na područje jedna druge. Kapelan je imao područje duhovnoga i vjerskoga života, rektor područje života u zajednici a sindik službene odnose organizacije prema vani.

a) Rektor i prior - starješina lazareta

U bilježničkim spisima naziv za upravitelja ili starješinu lazareta nije ustaljen. Nije ustaljen u latinskom nazivlju dočim jest u hrvatskom, čini se, da je bio sasvim precizan i ustaljen naziv "*starješina*". Pop Juraj Zubina godine 1437. imenuje za izvršioca svoje oporuke "Gubavca Algrita, starišinu od gubavac, ki e nina i ki bude v tom mestu staiti v Gubavici".⁶⁹ Godine 1494. bilježnik je u latinskom jeziku upotrebio riječ "*minister*" za starješinu u leprozoriju i kao da želi protumačiti značenje svojim strankama veli na hrvatskom je to "*staressina*".⁷⁰ Crkva sv. Duha još postoji godine 1562. i nekolicina siromaha leproza sa Stojanaom Glirčićem, "*illirico vocatus sermone Starissima*", nakon smrti njihova zadnjeg kapelana Nikole Žubrića biraju za svoga kapelana vlč. Ivana Vodopiju iz Crnoga.⁷¹ Od latinskih naziva često se upotrebljava *rector*, *prior*, *caput* rijeđe *principalis* i *minister*.

Godine 1389. starješina, *rector*, u lazaretu jest Dragan Stepković. Na popisu se nalaze ovim redom Božitko Juanić, Dragan Stepković, Križan Volkoslavić i slijede drugi stanovnici leprozi lazareta.⁷² Međutim, bilježnik je sam uočio i stavio sa strane slova uz prvu trojicu i to: a Dragan Stepković, koji je rektor hospitala, b Božitko Juanović i c Križan Volkoslavić. Je li neku posebnu ulogu imao Božitko Juanić kad ga je stavio na prvo mjesto a iza njega je Dragan Stepković rektor, možemo se samo pitati. Vjerojatno je imao neku ulogu u hospitalu: a Dragan je rektor, a možda su b i c Božitko Juanović i Križan Volkoslavić, savjetnici.

⁶⁹ Đuro ŠURMIN, *Hrvatski spomenici I*, Zagreb, 1899, str. 144.

⁷⁰ Vidi bilj. br. 133.

⁷¹ PAZd, SZN, Daniel Cavalca, sv. II, svešč. 2, fol. 4, 8. II. 1563. "*Acta fuerunt hec in ecclesia Scti Spiritus prope dictum hospitale*".

⁷² Vidi bilj. br. 40.

Dužnost starješine (rektora ili priora) bila je da se u dogovoru s cijelom zajednicom pobrine za dnevni red, rasporedi radne obaveze onima koji su sposobni za rad, vodi brigu o kućnom redu. Sigurno je dužnost rektora bila da vodi brigu i o drugim pojedinostima ako nije bio i poseban čovjek koji se brinuo za materijalija, ono svagdanje, nužno potrebno za život.

Od druge polovice 14. do kraja 15. stoljeća, prateći razne spise o leprozoriju službeno sklopljene pred bilježnicima, dobiva se dojam da bi se moglo napraviti neprekidni redoslijed rektora ili starješina u lazaretu.

Godine 1447. 1. rujna u svojoj kući pokraj crkve sv. Tome u Zadru piše oporuku svećenik Pavao glagoljaš "*de littera sclava*", župnik u Blatu, sin je pokojnoga Ivana Stojše, nalazi se pri punoj svijesti ali tjelesno bolestan; za izvršitelja oporuke imenuje Karina, kapelana leproza i Petra Starijega starješinu "*qui est capud dictorum pauperum*". Određuje da ga pokopaju u crkvi Sv. Duha u lazaretu "*apud ecclesiam Sti Spiritus leprossorum extra Jadran*". K tomu uz malu iznimku ostavlja sve svoje imanje leprozima.⁷³ U raznim bilješkama naveli smo pojedine rektore ili priore hospitala, ovdje nije potrebno ponavljati njihova imena. No važno je naglasiti da u svim dokumentima, kada se spominje rektor ili prior ili starješina gubavaca, nikada se ne pravi ona klauzula koja se redovito pravi za svećenika tj. da ga se ne podlaže civilnim zakonima. Što znači da on je civilna osoba i zato je podložan tim zakonima i nije potrebno isticati, kao što se to ističe za svećenika, da se treba držati civilnih zakona što se tiče izvršavanja oporuke.

b) Sindici i prokurator

Sindik u prosjačkim redovima jest čovjek koji je vodio brigu o materijalnim dobrima zajednice. Često se događalo kako zajednica, jer je vezana na zavjet siromaštva, nije mogla pravno posjedovati, pa je tu dužnost fiktivno a pred zakonom stvarno obavljao sindik. Sindik je pravno vlasnik dobara i on s njima raspolaže i pravi javne ugovore i slično.

Prokurator je onaj koji u pojedinom pravnom problemu zastupa pred javnim vlastima neku zajednicu ili pojedinca. On je dužan dobiti pravo na koje se pojedinac ili zajednica poziva. On je i više nego samo zaštitnik pravne osobe ili zajednice, on se za nju i brine.

U lazaretu službu sindika i prokuratora vršili su redovito plemići ili ugledni građani Zadra. Njega su birali i imenovali redovito svi zajedno okupljeni leprozi, članovi lazareta, te pred svjedocima i javnim bilježnikom službeno zakonski izabrali i potvrdili a bilježnik je to sve skupa unio u javni spis. Godine 1387., 7. siječnja, u nazočnosti kapelana i svjedoka biraju leprozi za svoga sindika i prokuratora Ser

⁷³ PAZd, SZN, Nicolaus de Benedicti, sv. II, svešč. 5, str. 26r-v, 1. IX. 1447.

Cosu pok. Mateja de Begna, kojemu daju pravo da može delegirati i subdelegirati u toj službi drugoga povjerljivoga predstavnika lazareta.⁷⁴

Godine 1423., 6. veljače, u crkvi leproza u nazočnosti Ser Ivana pok. Andrije Grisogona i ser Šimuna de Galellis, zadarskih plemića i građana, okupljeni: - velečasni fra Fabijan, kapelan lazareta, Blaž Jasenić, Ivan Bosičić, Luka iz Krbave, Matej iz Zadra, Kršulo iz Krbave, Juraj iz Bosne svi siromašni gubavci "*omnes pauperes leprosi*", nastanjeni izvan i pokraj Zadra - jednoglasno biraju u svoje ime i u ime sestara nastanjenih u lazaretu Ser Jurja de Begna, zadarskoga plemića, svojim sindikom i prokuratorom.⁷⁵

Par godina ranije, 4. srpnja 1418., pred svjedocima fra Fabijanom i Butkom Jurjevićem sedmorica leproza, okupljena u kući lazareta izvan Zadra, pred javnim bilježnikom svjedoče da je svaki od njih primio po jedan zlatni dukat iz ostavštine što im je ostavio pok. Cosa de Begna, a to im je osobno predao Šimun Begna, sin i nasljednik pokojnoga Cose Begna.⁷⁶ Ovdje je na prvom mjestu Blaž Jasenić koji bi mogao biti i više godina rektor ili prior lazareta.

Leprozi su izabrali sindikom Grgura Mrganića u njegovoj odsutnosti 13. veljače 1439. godine. Čini se da je u tom momentu bilo malo leproza sv. Lazara, svi su pozvani u crkvu sv. Duha pokraj njihova hospitalia i nazočni su: časni muž svećenik Karin, kapelan, Radoslav Zubrinčić iz Livna, prior rečenog hospitalia, Pavao Ilijin iz Pseta, Marko Radijević "de Lesci", Marko Sobković, Andrija Jurjev iz Like, Martin morlak, Radeta morlak, Rada Radoice, Danica Pavlova, jednoglasno izabiru i imenuju Grgura Mrganića svojim prokuratorom.⁷⁷ Grgo Mrganić izabran je sindikom i prokuratorom leproza, 1439. godine a desetak godina kasnije i sam osigurava materijalna sredstva za hospicij sv. Jakova u gradu Zadru.

⁷⁴ PAZd, SZN, Articutius de Rivignano, sv. II, svešč. 4, 7. I. 1387. "*More solito omnes et unanimi voluntate inter eos introducente per se ipsos in dicto ospitali fecerunt eorum et dicti hospitalis sindici et procuratorem cum potestate...*"

⁷⁵ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II, svešč. 3, 6. II. 1423

⁷⁶ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II, svešč. 2, 4. VII. 1418. "*Blaxtus Jasenich, Petrus qu. Dumachi, Matheus Mircich, Radoyus Slatarch, Pribudinus qu. Brayci, Juray Ostoyich, Ratchus Petchovich, Benchus Slaffcovich, Radica Obradi, Radoslava qu. Drasilli, Budislava qu. Dymi, Margarita Veliscova, Stoya Dragoslavi, Vlada Pribislavi, Rada qu. Radoy, Mariza qu. Johannis, Mariza qu. Ratchi omnes Xti pauperes leprosi commorantes extra civitatem Jadre sponte ex certa scientia fuerunt contenti et confessi. Actum in domo dictorum leprosorum iuxta Jadram..*"

⁷⁷ PAZd, SZN, Nicolaus de Benedicti, sv. I, svešč. 6, str. 10v. 13. II. 1439. "*Convocatis et congregatis omnibus et singulis pauperibus leprosis Sti. Lazari prope Jadram in ecclesia Sti. Spiritus iuxta hospitale eorum in qua convocatione et congregatione interfuerunt primo venerabilis vir presbiter Carinus cappellanus dictorum leprosorum. Radoslavus Zubrinich de Hlivno prior dicti hospitalis, Paulus Elle de Pseto, Marcus Radievich de Lusci, Marcus Sobcovih, Andrea Georgij de Lica, Martinus morlacus, Radeta morlacus, Rada Radoici, Danica Pauli omnes pauperes dicti hospitalis unanimiter.. prudentem et circumspexitur virum Sr Gregorium Merganich civem et habitatorem Jadre absentem tamquam presentem.. suum syndicum et procuratorem*".

U mnogim službenim spisima pisanim u Zadru redovito se pojavljuju u ime lazareta kapelan, rektor ili prior ili sindik - prokurator. Te su tri osobe vrlo važne u životu lazareta.

Svaki ima svoje područje djelovanja ali su u javnosti povezani. Čini se da i to ima neko značenje dubokog zajedništva koje se živi u lazaretu. I na materijalnom i na duhovnom području očituje se međusobna solidarnost.

Stanovnici lazareta

Prema popisima u spisima javnih bilježnika dobiva se dojam da su najvećim dijelom stanovnici lazareta bili pučani, ne samo stanovnici grada Zadra i okolice nego iz vrlo širokog prostora: iz Bosne, Krbave, Like, Modruša, Livna, Pseta, morlaci iz različitih katuna iz unutrašnjosti.

Znamo zacijelo da su neki ostajali članovima lazareta i više godina, kao što je Blaž Jasenić, koji se spominje u razdoblju od godine 1418. do 1423. u "hospitalu sv. Duha". Rada Radojkova ili Radojci nalazi se u lazaretu čak više od petnaest godina. Vidjet ćemo i kasnije se tu nalazio i klerik Franulo, koji je kasnije postao svećenik i naslijedio na kapelanskoj službi svećenika Karina. Kao što su *Remete* ili *fratri trecoreci*, koji su tu služili, dobivali novac za hodočašća, tako su i pojedini na radu u lazaretu dobivali iz ostavština novac za put u razna svjetska svetišta izvan Hrvatske.

Sigurno je, stanovnici ovoga lazareta nisu samo ljudi bolesni na smrt, nego bismo radije rekli; ovdje su nastanjeni siromašni, ali puni ljubavi prema siromasima, onima bolesnijima od njih samih. Vrijedno je ponovno spomenuti Jurja Vukojevića, majstora u Zadru koji 1413. godine sklapa ugovor sa Ser Cosa de Begna, sindikom leproza, da će do Uskrsa 1414. godine izgraditi crkvu u lazaretu. Jurju nije ovo bio prvi susret s ovom sredinom, on je pred dvadeset i šest godina, vjerojatno kao mladić, i sam bio član ove zajednice leproza. On je posljednji na popisu leproza kod sv. Križa godine 1387. kada su izabrali za svoga sindika i prokuratora Ser Cosu pok. Mateja de Begna.⁷⁸

Tijekom 15. stoljeća nekoliko svećenika glagoljaša napisalo je oporuku u lazaretu, pa bismo zato mogli misliti da lazaret i nije bio trajno u nastanjen samo gubavcima ili na smrt bolesnima i zaraženima nego je služio kao i drugi hospitali.⁷⁹

⁷⁸ Vidi gore tekst i bilješku br. 40.

⁷⁹ Mihovil Petrović, svećenik i župnik u Dobropaljani, 25. lipnja 1478., nastanjen u lazaretu sv. Lazara, prodaje svoj posjed u Nevidanima Mihovilu Oreviću svećeniku. Cfr. PAZd, SZN, Franciscus Grisini, sv. I, svešč. 10, 25. VI. 1478. U oporuci od 16. VII. 1481. Matej pok. Ivana sjeća se svećenika Vida u Lazaretu. "*Item reliquit presbitero Vito de Lazareto unam sclavinam et unum tabarium nigrum de panno latino*". Cfr. PAZd, SZN, Martin Mladosich, sv. I, svešč. 2, 16. VII. 1481. Godine 1446., boraveći u lazaretu, piše oporuku svećenik Pavao Ratković i najveći dio svojih imanja ostavlja leprozima. "*Actum ante ecclesiam Sti Spiritus*". PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VIII, svešč. 3, fol. 1, 28. X. 1446.

KAPELANI U LAZARETU

U neposrednoj blizini grada, izvan varoških zidina, kako je rečeno, nalazilo se više crkava. Pojedine crkve, koje su imale veće beneficije, dobivali su svećenici u nadarbinu te u njima obavljali službu prema potrebi vjernika; na dan posvete crkve, na dan naslovnika crkve, u vrijeme sprovoda ili u sličnim prigodama.

Prostor između sv. Ivana do varoških međa sigurno nije bio prenapučen. Grad je imao kulturne institucije, crkve, gradsku upravu, bratovštine, trgovine, stotine raznih zanatlija, posjete hodočasnika, useljavanja u grad pučanstva iz unutrašnjosti, vojsku i sve druge djelatnosti zbivale su se u gradu. Međutim gradsko pučanstvo (plemići, građani i pučani) nisu zapustili svoje vinograde, masline, pašnjake, vrtove i sve druge poljoprivredne kulture koje su se njegovale u predgrađu. Bio je obrađen sav prigradski prostor. Zemlja je usprkos razvijenoj trgovini i zanatstvu najjači izvor blagostanja većine pučanstva, kako u gradu tako u predgrađu. Obilje vijesti o tom vrlo živom i aktivnom produktivnom pučanstvu zabilježili su bilježnički spisi. Nema dana kada se u ovom ili onom dokumentu ne spominje prigradsko područje: u iznajmljivanju zemlje, vrtova na obradu, u parničnim slučajevima, u oporukama komu će ostati posjed.

Sve ovo nam je potrebno imati na umu da ne bismo stvorili i zadržali krive pretpostavke o životu i radu lazareta u predgrađu Zadra. Sav taj životni elan imao je direktno ili indirektno utjecaj i na život stanovnika i leproza u predgrađu.

Lazaret je dobio stabilnost izgradnjom vlastite crkve i stambenih novih prostora početkom 15. stoljeća. Za vjerske potrebe leproze je posluživao redovito zaposleni svećenik, u dokumentima nazivan kapelan.

Prve sigurne vijesti o kapelanima

a) Fra Petar Bogdanić

Prema oporuci Prima zvanog Jeronim sina pok. Luke Leonisova od 5. rujna 1387., doznajemo vrijedne pojedinosti koje povezujemo s ovim lazaretom. Naime, Primo je teško bolestan i leži u kući u neposrednoj blizini crkve sv. Ivana Krstitelja eremita, a kuća se nalazi na posjedu Nikole brijača. Primo piše oporuku zaražen smrtonosnom bolešću i raspoređuje i oporučuje svoje veliko bogatstvo, neobično mnogo u zlatu. Želi kao vjernik da prije svoje smrti sve rasporedi da ne bi nakon njega dolazilo do parničenja i razmirica. Radi se o više tisuća zlatnih dukata s kojima raspolaze. Svaki dukat je vrijedan 87 soldina, kako stoji na više mjesta u oporuci.⁸⁰

Primo najprije želi isplatiti neke dugove pokojnoga oca. Deset zlatnih dukata daje u ime pokojnoga oca za dovršenje slike u sv. Mariji

⁸⁰ Njegov otac Luka Leonis bio je kovač novca kralja Ljudevita u Zadru. K tomu, bavio se i uvozom tkanina. Cfr. BRUNELLI, *o. c.* str. 501, i bilj. 26.

Svećeničkoj. Poslovni drugovi su mu bili iz Venecije, Firenze i drugih mjesta. Bavio se nabavkom platna. Pokop je odredio u groblju pokraj crkve sv. Frane u Zadru. Za uredenje groba ostavlja dvije stotine zlatnih dukata. Ako što preostane, neka se dade siromasima. Svojim dvjema sestrama, Margareti i Mandici, ostavlja po stotinu zlatnih dukata. Tisuću zlatnih dukata ostavlja da se isplati Bonavido, ako živi u Veneciji, spominje i druge poslovne drugove.

Nama je posebno interesantno što ostavlja da se iz njegove ostavštine kupi jedan teren pokraj crkve sv. Ivana Krstitelja, a prihodi od toga terena neka se daju za izdržavanje, sve dok budu tu stanovali, siromasima pokraj crkve sv. Ivana. Ako se dogodi da "*pauperes*" tu ne budu više stanovali, neka se prihodi s tog kupljenog terena daju leprozima tu u blizini. Zatim neka se pokrije i uredi jedna ruševina sa sjevero istočne strane crkve sv. Ivana za siromašne. Neka se nabavi jedno zvono, srebrni kalež, patena, misno odijelo, jedan pokrivač za oltar crkve sv. Ivana. Neka se jedan dio iz njegovih prihoda utroši za popravak kuća leproza u blizini Zadra. A ako leprozi budu premješteni na drugo mjesto u području Zadra, neka se taj novac utroši u izgradnju njihovih domova. Ostavlja crkvi sv. Petra na velikom trgu i Filipu kapelanu, svom ispovjedniku, nešto novca. Zatim određuje neka se nabavi jedna tunika "*et unam clamidem*" od sivoga platna fra Petru Heremiti koji stanuje tu pokraj crkve sv. Ivana. Neka se dadu fra Petru i tri zlatna dukata. Drugu fra Petrovu fra Franji određuje također nabavku jedne tunike i clamide od sivoga platna. I mnoge druge pojedinosti donosi nam ova oporuka pisana u kući u blizini sv. Ivana Krstitelja "*in domo existente penes ecclesiam Sti Joannis Baptiste*", a ona je u blizini posjeda Nikole brijača.⁸¹

Iz ove oporuke doznajemo vrijedne pojedinosti o leprozima i o eremitima. Eremiti stanuju u sv. Ivanu, a rade u leprozoriju. Pomišlja se da bi se moglo i premjestiti leproze u neki drugi dio predgrada s njihovim kućicama. Primo osigurava izdržavanje ne samo fra Petra i fra Franje nego i eremita koji stanuju u sv. Ivanu i rade u predgrađu. Fra Petar Bogdanić i fra Juraj Miršić svjedoci su leprozima u vrtu sv. Križa 7. siječnja 1389. a ujedno i sami su imenovali svoga sindika i prokuratora Ser Cosu de Begna.⁸² Fra Petar je primio 23. ožujka 1388. tri zlatna dukata što mu je oporučno ostavio Primo.⁸³

Budući da se pri izvršivanju oporuke Prima, umiješao i njegov nezakoniti brat Pelegrin, došlo je do sudskog procesa, prema kojemu doznajemo da su fra Petar i fra Franjo dobili što im je oporučno odredio pokojnik.⁸⁴

Godine 1402. u kapitolu samostana sv. Frane pred vizitatorom fra Dominikom iz Trogira, fra Petar s drugom trojicom izjavljuje da je i do sada obdržavao pravilo trećega reda sv. Franje, a nazočni su svje-

81 PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. V, svešč. 3. 5. IX. 1387.

82 PAZd, SZN, Articutus de Rivignano, sv. II, svešč. 4, str. 67v-70v, 7. I. 1389.

83 PAZd, SZN, Raymondus de Modlis, sv. I, svešč. 1, 23. III. 1388.

84 CODEX DIPLOMATICUS, sv. XVII, Zagreb, 1981, str. 614-617

doci fra Gašparin i fra Stjepan.⁸⁵ Godine 1417. Butko nadpop nin-
ski, glagoljaš, ostavlja fra Petru *Remeti*, fra Fabijanu *Remeti* i fra
Stjepanu *Remeti* nešto novaca.⁸⁶ Godine 1428. gospoda Marchetta
ostavlja fra Petru Remeti 20 zlatnih dukata da se nabavi jedan
misal.⁸⁷ Dvije godine kasnije gospoda Pasina, žena pok. Kolana de
Figazolis, ostavlja dvadeset libara svećeniku Petru "Eremiti" za gregu-
revsku sv. misu.⁸⁸ Svećeniku fra Petru Eremiti, nastanjenu pokraj sv.
Križa, Grgo Ivanović 12. lipnja 1436. ostavlja pet zlatnih dukata.⁸⁹

Godine 1442. Agnesina kći pok. Grge Hreljića ostavlja fra Petru
eremiti jednu sklavinu i preporuča se u njegove molitve.⁹⁰ Ovdje se
ne stavlja da fra Petar stanuje kod sv. Križa, i kako je dobro znano
trećoredci su uselili u obnovljeni sv. Ivan godine 1439. godine, a
godine 1442. franjevci observanti su uselili u bivši eremitorij sv. Križa.

Fra Petar je nabavio današnji Berlinski misal i stanovao je neko
vrijeme kod sv. Križa, da bi preselio na neko vrijeme u Šibenik kod
sv. Magdalene na Mandalini, gdje je imao hospicij za leproze. Fra Pe-
tar je svećenik, ima misal, glagoljaš je i on posluhuje kod leproza
kroz neko vrijeme, da bi kroz ovo vrijeme i drugi trećoredci bili vrlo
aktivni i službeni kapelani u ovom lazaretu.

b) Fra Stjepan Remeta, ispovjednik

Fra Stjepan je bio vrijedan duhovni vođa i ispovjednik, i ujedno
upravitelj leprozarija kod sv. Križa. Godine 1399. 15. travnja u blizini
gradskih vrata, "*prope portas magnas terrae ferme Jadre.*" u
nazočnosti svjedoka prima kao upravitelj lazareta sv. Križa "*tamquam
factor et gubernator*" u ime leproza dvadeset libara što im je ostavio
pokojni Jakov Semoy, svećenik glagoljaš, iz ljubavi prema siromasima.
A fra Stjepan stanuje kod sv. Ivana gdje su već i ranije nastanjeni fra
Petar, fra Franjo, fra Juraj i drugi eremiti.⁹¹ Svećenik Stjepan,
glagoljaš "*de littera sclava*", spominje se u oporuci Maura pok.
Stjepana Grisogonis 30. srpnja 1402. kojoj mu je Mauro ostavio
dvadeset i pet lakata robe za odjeću; k tomu ostavio mu je osam
modija vina, osam kvarata pšenice za njegovo izdržavanje i to neka
mu bude do kraja života ili sve dotle dok bude živio u sv. Ivanu "*de
Eremitis*".⁹²

Fra Stjepan eremita dobio je kuću kod crkve sv. Vigilija godine
1414., prema oporuci pok. Guida Matafarisa. Tu istu kuću fra

⁸⁵ PAZd, SZN, Matheus Sallasich, sv. I, svešč. 1, str. 54r. 7. VII. 1402.

⁸⁶ PAZd SZN, Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 2, br. Op. 89.

⁸⁷ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 10, str. 250v-251r. 25. II. 1428.

⁸⁸ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. VI, fol. 10, str. 259 8. XII. 1430.

⁸⁹ PAZd, SZN, Jacobus qu. Ostoye, sv. I, svešč. 3, str. 1or 12. VI. 1436.

⁹⁰ PAZd, SZN, Nicolaus Benedicti, sv. II, svešč. 1, fol. 3, 3. XII. 1442.

⁹¹ PAZd, SZN, Petrus de Sercana, sv. IV, fol. 79, 15. VI. 1399.

⁹² PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. I, svešč. 3, fol. 1, 30. VII. 1402. "*Item reliquit
presbitero Stephano de littera sclava qui habitat ad presens ad St. Johannem de
Eremitis brachia XXV panis grisi pro suis indumentis.*"

Štepan je u dogovoru sa svojom braćom eremitima nastanjenima na Školjiću godine 1426. predao trećoredicima bez ikakve nadoknade. Više puta se spominje u prvom razdoblju dok živi kod sv. Ivana kao ispovjednik, kojemu vjernici ostavljaju u znak ljubavi i poštovanja. Oslovljavan je kao i drugi redovnici "Remeta" i to zanimljivo velikim slovom u mnogim dokumentima.⁹³

c) Fra Fabijan, kapelan leprozarija 1411-1430.

U lazaretu i leprozorijima radili su franjevci trećoredci - eremite. Za nekolicinu znamo sigurno da su bili svećenici; fra Petar, fra Franjo, fra Štepan i fra Fabijan. Nismo sigurni jesu li drugi fra Ivan, fra Juraj, fra Štepan drugi, (bila su sigurno dvojica u ovo vrijeme) bili svećenici ili braća pomoćnici - tj. redovnici a ne i svećenici. Kako je zajednica iz početaka više bila laička, tj. nije bilo puno svećenika u zajednici, mogli bismo pretpostaviti da je ipak većina braće nesvećenika služila i radila u lazaretu, a da o njima nema nikad nikavkog spomena u službenim spisima. Ostali su nam samo javni spomeni gdje su bilježnici nešto protokolirali i sprovedi kao javni bilježnički spis sa svom zakonskom snagom i valjanošću.

O fra Fabijanu kao eremiti, svećeniku i kapelanu u lazaretu imamo spomen skoro punih dvadeset godina. U pojedinim razdobljima vrlo često se spominje u spisima. On je samo nekada oslovljen i sa franjevac trećoredac, a najčešće časni muž fratar Fabijan, kapelan lazareta.

Fabijan, kapelan leproza, 11. listopada 1413. izjavljuje pred svjedocima da je primio deset libara iz oporuke što mu je ostavio svećenik Volkacije, glagoljaš koji je služio kod crkve sv. Petra "de Argata" u Zadru. Volcatio je ostavio i drugoj dvojici Remeta, fra Martinu i fra Jurju, po nešto.⁹⁴ Oporuku je Volcatio napisao osam dana prije smrti 2. X. 1413., i među izvršiteljima imenovao je oca fra Fabijana eremitu trećega reda sv. Franje nastanjena kod leproza.⁹⁵ Dvije godine ranije, 29. lipnja 1411., spominje se Fabijan, kapelan lazareta koji prima novac za leproze, što je ostavio pokojni Ivola, a novac se treba upotrijebiti za robu siromašnih leproza.⁹⁶ Godine 1413. 30. kolovoza, fra Fabijan, kapelan leproza, prima u ime istih leproza veću

⁹³ PAZd, SZN, Johannes de Casulis, sv. I, svešč. 3, fol. 2, 2. XI. 1414., Bartholomeus de Sercana, sv. I, svešč. 1, fol. 8, 22. XII. 1426., Jacobus qu. Ostoye, sv. II, svešč. 1, 29. IV. 1428., Theodorus de Prandino, sv. VI, Svešč. 1, fol. 5, 16. II. 1412., Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 1, fol. 9, 2. VIII. 1419., Theodorus de Prandino, sv. VI, svešč. 2, br. 89, 2. VIII. 1418., i razni drugi izvori.

⁹⁴ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. I, svešč. 1, 11. XI. 1413.

⁹⁵ PAZd, SZN, Johannes de Casulis, sv. I, svešč. 3, 4. X. 1413. "*Primo et ante omnia suos commissarios et h. (nečitljiva riječ) ultime voluntatis executores reliquit et esse voluit. Presbiterum Butcho Archipresbiterem de Nono et de littera sclava hit. (nečitljive divje riječi) .rem Fabianum Heremitam et Tertij ordinis beati Francisci et qui morat cum pauperibus St. Lazari ante civitatem Jadre.*".

⁹⁶ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. I, svešč. 1, 29. VI. 1411.

sumu novca što im je oporučno ostavio pokojni Bartolo de Milano.⁹⁷ Isti fra Fabijan, kapelan leproza, 22. travnja 1419. službeno izjavljuje da je u ime leproza primio šest zlatnih dukata iz ostavštine za leproze.⁹⁸

Fra Fabijan se spominje često u spisima do 1430. godine. Redovito se spominje kao kapelan ali je neko vrijeme vršio i ulogu poglavara u samostanskoj zajednici. Godine 1417. njegovim dopuštenjem smješta se fra Martin Remeta na otoku Ugljanu, pokraj crkve sv. Kuzme i Damjana, na imanju Šimuna pok. Ivana de Nassis. Šimun im daje dozvolu da naprave kuću i kroz sljedećih deset godina uživaju sve plodove uz simbolična podavanja vlasniku zemlje, a ako bi fra Martin i njegovi drugovi napustili to mjesto kroz sljedećih deset godina, onda cijelo imanje ponovo pripada obitelji Šimuna de Nassia.⁹⁹

S ovim želimo samo potvrditi kako su franjevci trećoredci - pokornici eremite na zadovoljavajući način spojili svoj eremitsko-pokornički život i bili uključeni u pastoralno područje kao samaritanci i kapelani bijednih i siromašnih leproza.

Kao glagoljaši i svećenici nikli iz naroda, uporabom narodnoga jezika i crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji, razumljivo je da su mogli steći simpatije i naklonost puka. Polovicom 15. stoljeća oni će se povezati na cijelom prostoru od Šibenika do Kopra. Njihova briga i skrb za leproze poznata nam je također u Šibeniku na sv. Magdaleni i u Rabu na Komrčaru. Postojao je hospicij franjevačkih trećoredica u Obrovcu koji je srušen 1409. godine.¹⁰⁰

Nije čudo da su kao glagoljaši bili u bliskim prijateljskim vezama sa svećenicima glagoljašima. Dio svećenika glagoljaša prešao je u zajednicu franjevaca trećoredaca i tako je zajednica naglo porasla u broju svećenika. Svećenici su im bili nužni u samostanima za potrebe zajednice a i za školovanje podmlatka u zajednici, kao i u svim drugim obavezama u redu. Ostali su trajno vezani s lazaretom i zbog blizine njihova samostana Sv. Ivana Krstitelja */heremitarum/* i radi nutarnjih motiva i iskazivanja ljubavi i pažnje onima najmanjima.

Biskupijski svećenici kapelani u leprozoriju

a) Karin, svećenik "de littera sclava" kapelan leprozorija

Karin, svećenik glagoljaš, spominje se dvadesetih godina 15. stoljeća i poslužuje crkvu sv. Ciprijana u Bokanjcu. Godine 1421., 27. veljače, kupuje kuću u neposrednoj blizini samostana sv. Krševana u

⁹⁷ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. I. svešč. 1, 30. VIII. 1413.

⁹⁸ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II. svešč. 2, 22. IV. 1419. "Ven. Vir frater Fabianus capellanus pauperum leprosororum extra Jadra nomine et vice dictorum leprosororum..".

⁹⁹ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II. svešč. 12, 30. VIII. 1417.

¹⁰⁰ BIANCHI, o. c. sv. II, str. 301.

Zadru za 120 libara.¹⁰¹ Tridesetih godina petnaestoga stoljeća (1432.) postao je kapelan lazareta, kako doznajemo iz ugovora kojim ga Draga, udova pok. Prvoslava, imenuje izvršiteljem oporuke, u kojoj je Karin oslovljen kapelanom siromaha sv. Lazara "*pauperum Sti. Lazari*" pokraj Zadra.¹⁰² Par godina kasnije Karin kapelan u društvu leproza pred javnim bilježnikom imenuju sindika i prokuratora Ser Jurja de Begna, a ujedno naglašavaju da ne opozivaju i dosadašnjega sindika Šimuna de Begna. Karin je s leprozima u predgrađu Zadra kod crkve sv. Nikole, koja se nalazi u blizini njihovih kuća.¹⁰³

Vrijedno je navesti da se uz Karina kapelana među leprozima nalazi i Vitko Remeta¹⁰⁴ i Allegretus Zadranin. Znamo da je godine 1437. Algrito starješina gubavaca, a njega je Juraj Zubina imenovao izvršiteljem oporuke, kada se spremao na hodočašće.¹⁰⁵ Godinu dana kasnije Karin, kapelan glagoljaš, i okupljeni leprozi na groblju sv. Lazara biraju i imenuju dvojicu sindika i prokuratora: Ivana Nassia i Lombardina de Soppe.¹⁰⁶

Zapažamo da se nekada okupljaju pokraj crkve sv. Duha, nekoć nazvane i sv. Lazara, nekada kod sv. Križa, i sada, vidjeli smo, i kod crkve sv. Nikole koja je u blizini njihovih nastamba, sve nas ovo upućuje da je nekada vjerojatno zbog harajuće bolesti i odvojen neki dio leporoza. Ali oni ipak daju dojam organizirane zajednice i to naglašeno religiozne, skoro uvijek predvođene svećenikom i starješinom. Dobiva se dojam da je ta zajednica formirana na principima prve kršćanske zajednice, koja ima sve zajedničko a središte je crkva, gdje se slavi euharistija.

Kapelan lazareta vodi neku brigu i o svojem budućem nasljedniku na kapelanskoj službi. Naime, godine 1438., 29. siječnja u jednom spisu spominje se i "*Franolus clericus*" svećenika Karina.¹⁰⁷ Godine 1440. na Velikom trgu pred svjedocima i javnim bilježnikom, koji

¹⁰¹ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. II, svešč. 3, fol. 5, 27. II. 1421.

¹⁰² PAZd, SZN, Jacobus qu. Ostoye, sv. I, svešč. 3, fol. 1, 15. IX. 1432.

¹⁰³ PAZd, SZN, Theodorus de Prandino, sv. V, svešč. 6, 9. IX. 1436. "*Miserabiles et compaciendi leprosi commorantes prope et extra Jadra ad presens videlicet Dominus presbiter Carinus eorum capellanus, Allegretus de Jadra, jacobus de Jadra, Victus Remeta, Rada de Crohacia, Matias Sagoracc, Margarita de Jadra, Tomass de Jadra, Dragica de Crohacia coadunati in ecclesia Sti Nicolai fundata penes suas domos.. esenet plures ad presens in dicto loco commorantes omnibus modo..*".

¹⁰⁴ Vitko ili Vito ili Vid Remeta jest franjevac trećoredac koji godine 1448. definitivno preuzima Školjić i nastanjuju se na njemu trećoredci. Vitko se nekoliko puta javlja u leporozoriju kao svjedok, što je samo znak njegove blizine, možda je tu zaposlen.

¹⁰⁵ ŠURMIN, o. c. str. "... najpri činu kumusari moi Gubavca Algrita, starištinu od Gubavac ki e nina i ki bude v tom mestii staiti v Gubavci."

¹⁰⁶ PAZd, SZN, Nicoalus de Rossias de Pisis, sv. I, svešč. 1, 13. II. 1437/38.. "*Habitantes extra Jadra iuxta ecclesiam Sti. Lazari videlicet presbiter Carinus capellanus dicte ecclesie, Alegrettus Dobrovilovich, Jacobus Marcovich, Radosslavus Vucoslavich, Valtchus Juanovich, Marcus Radivoevich, Rada Radoica, Vlada Milcinichia, Margarita fila Jacobi. Actum extra Jadra, super cimeterio dicte ecclesie Sti. Lazari*".

¹⁰⁷ PAZd, SZN, Nicolaus Benedicti, sv. II, svešč. 3, fol. 11, 29. I. 1438.

bilježi spis, nalaze se fra Matej sin pok. Blaža iz Savra, đakon Franul nastanjen kod leproza izvan Zadra, Agnelus "de Senis", stanovnik Zadra, i Tomaš iz Ugljana, te primaju po četiri zlatna dukata i obećavaju da će ići na hodočašće i moliti se za pokojnoga Zanina de Carbono. Obećali su posjetiti bazilike sv. Petra i Pavla u Rimu kao i druga svetišta u Rimu.¹⁰⁸

Četrdesetih godina 15. st. često se spominje u spisima Karin "de littera sclava", kapelan kod leproza ili kod crkve sv. Lazara tj. sv. Duha. Godine 1446., 12. siječnja, Petar Petrović, župnik u Crnom piše oporuku u gradu Zadru i za izvršitelja imenuje Karina, kapelana leproza. Petar ostavlja svoj glagoljski brevijar župi sv. Nikole u Crnom i nešto novca. Rodakinji Marici ostavlja kuću u Zadru, a jedan psalterij i neke zemlje u Crnom neka se prodaju i isplate dugovi za kuću u gradu. Svećeniku Franulu, koji boravi kod leproza, ostavlja jedan sivi mantelin "de grixo" i nešto novca. Nazočni svjedoci su Ivan Robović, svećenik, i fra Vito Ratković heremita.¹⁰⁹

Godine 1450. spominju se i Franul i Karin kapelani leproza kod sv. Lazara. Marihna, kćerka pok. Mildruža Buškovića a udova pokojnoga Radovana, povodom svete godine, spremajući se na hodočašće u Rim, piše oporuku 4. lipnja 1450., i kapelanu Karinu kod leproza ostavlja nešto novca.¹¹⁰ Iza godine 1450. nemam spomena o Karinu, kapelanu, glagoljašu kod leproza, a iza godine 1453. često se spominje svećenik Franulo Petrović, kapelan u lazaretu.

b) Franulo Petrović kapelan kod leproza 1450.-1489.

Svećenik glagoljaš Franulo Petrović, spominje se kao kapelan kod leproza 4. svibnja 1450. a u to vrijeme još je i Karin kapelan lazareta.¹¹¹ Franulo je nastanjen u lazaretu kao klerik - đakon, boravio je kod leproza i obavezao se da će poći na hodočašće posjetiti apostolske grobove u Rimu. Nije li Franulo i trajno nastanjen u lazaretu i otuda posluživao obližnja naselja? U tom nas smislu usmjeravaju i slijedeći dokumenti.

Naime, 28. listopada 1453. spominje se Franulus, kapelan leprozarija koji iznajmljuje kuću u Zadru. Zatim 14. ožujka 1453.

¹⁰⁸ PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. I, svešč. 1, str. 131r 20. III. 1440. "Frater Matheus f. qu. Blasij de Sauar, diaconus Franulus commorans apud leprosos extra portam Jadre, Ser Agnelus de Senis habitator Jadre et Tomasulus de Ughiano fuerunt contenti et concessi se habuisse et manualiter recepisse a nobili viro Ser Cresio de Sope tamquam commissario testamentario qu. Nobilis viri Ser Zanini de Carbono ducatos quatuor auri per ipsius eorum..".

¹⁰⁹ PAZd, SZN, Nicolaus Benedicti, sv. II, svešč. 5, 12. I. 1446. "Item reliquit presbitero Franulo de littera sclava commoranti cum pauperibus leprosis prope Jadram unum suum mantelinum de grixo et libars tres parvorum".

¹¹⁰ PAZd, SZN, Thomas Tiscovaz, sv. I, svešč. 3, Op. Br. 8, 4. VI. 1450. "Item legavit presbitero Carino de littera sclava capellano pauperum Sti Lazari et confessori ipsius testatrix tres libras pavrovum ut oret Deum pro anima sua".

¹¹¹ PAZd, SZN, Nicolaus Lupovich, sv. I, svešč. 1, fol. 4, 4. V: 1450.

spominje se Franulo Petrović, svećenik, župnik sv. Mihovila u Brdu, "ad presens parochiano ecclesie Sti. Michaelis de Bardo districtus Jadre", a dvije godine kasnije, 11. travnja 1455., spomenut je kao "mansionarius in villa Berdo".¹¹² Stječe se dojam da je Franulo nastanjen kod leproza, ima Brdo kao nadarbinu.¹¹³

Od godine 1460. sve do njegove smrti Franulo posluhuje lazaret kao kapelan leproza. Godine 1460., 12. ožujka, Franulo, kapelan leproza, s Antunom pok. Jurka Stašić, starješinom leproza, bira i imenuje sindika i prokuratora hospitala Grgu pok. Algreta Vukojevića i Nikolu pok. Jurja Vintura.¹¹⁴

Godine 1464. Franulo, kapelan leproza, kupuje kuću u gradu Zadru.¹¹⁵ Sljedeće godine kupuje vinograd u predgrađu zvanom "sub monte fereo".¹¹⁶ Također godine 1465. prodaje svoje zemlje koje je naslijedio u Banju.¹¹⁷ Godine 1469. svećenik Franjo pok. Petra, "de littera sclava" kapelan prodaje zemlje na otoku Ižu.¹¹⁸ Godine 1470. kupuje cijeli posjed na otoku Ižu od Radula Mikulića, nastanjena na Olibu, Franulo je kapelan siromaha sv. Lazara pokraj Zadra.¹¹⁹

U oporuci pop Brajko godine 1472. i 1473., spremajući se na hodočašće, imenuje popa Franula od "ubozih" izvršiteljem oporuke.¹²⁰

¹¹² PAZd, SZN, Simon Damiani, sv. III, svešč. 4, fol. 9, 28. X. 1453., Johannes de Calcina, sv. IV, svešč. 6, fol. ? 14. III. 1453., Johannes de Parentio, sv. I, svešč. 1, 11. IV. 1455.

¹¹³ U Šibeniku u isto vrijeme (10. VI. 1479.) imamo slučaj da generalni vikar i stolni kaptol doznačuju don Andriji Lukačiću, kapelanu lazareta na sv. Mandalini, prihode iz župe Konjevrate i Zašvine, k tomu biskup i kaptol daju mu po tri zlatna dukata a Bartol Valonić svećenik jedan dukat kao nagradu za kapelansku službu u lazaretu i obvezuju ga da se trajno nastani u lazaretu. A godine 1481. izabran je za kapelana u lazaretu Toma Barbačić, glagoljaš, koji je posluživao Konjevrate, Crnicu, Vrtle i Mandalinu. Cfr. Krsto STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik, 1941, str. 34.

¹¹⁴ PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. V, svešč. 8, fol. 3, 12. III. 1460.

¹¹⁵ PAZd, SZN, Nicolaus Lupovich, sv. I, svešč. 8, 23. II. 1464.

¹¹⁶ PAZd, SZN, Nicolaus Benedicti, sv. II, svešč. 19, 24. VIII. 1465.

¹¹⁷ PAZd, SZN, Simon Damiani, sv. V, svešč. 6, fol. 14, 17. X. 1465.

¹¹⁸ PAZd, SZN, Georgisu de bosco, sv. I, fol. 7, 4. V. 1469.

¹¹⁹ PAZd, SZN, Simon Damiani, sv. VI, svešč. 7, fol. 1, 12. VI. 1470.

¹²⁰ Cfr. ŠURMIN, *o. c.*, str. 268-269 i 272-273. Pop Brajko napisao je dvije oporuke spremajući se na hodočašće, jednu je napisao 12. svibnja 1472. a drugu 15. veljače 1473. godine. U prvoj oporuci imenuje za izvršiteljem "najprije Frančiška monista, i fra Ivana i Ratka Zagorčića". Na vanjskom dijelu oporuke stoji "A ta taštament imit se dati Frančisku moistu i fra Ivanu, vardianu s(ve)ltoga Iv(a)na i Ratku Zagorčiću". U drugoj oporuci određuje komtsara "najprvo fra Luku Ižanina, popa Franula od ubozih i nevestu svoju..". Je li ovdje navedeni Franul, "monista" godine 1472., možda fra Franjo ministar provincijal trećoredaca? U oporuci piše, i to dva puta, *monista*, ali čini mi se da bi se baš ovo moglo odnositi na fra Franju provincijala. U drugoj oporuci ostavlja popu Franulu *rakno*. Fra Luki *ostavlja odilo i lincun*. Popu Ivanu *kabanicu*.. Sve nas ovo podsjeća da to nije puka koincidencija nego su to u stvari provincijal i fratri u sv. Ivanu i fra Ivan gvardijan i fra Luka Ižanin, a Ratko Zagorčić bi mogao biti u samostanu posluga. Naime pop Brajko ostavlja svoju oporuku Franulu

Čini se da bi Franulo mogao biti franjevac trećoredac i kapelan u leprozariju, tj. vrši službu kapelana među siromašnima i nastanjenima izvan grada Zadra.

Franulo pok. Petra, glagoljaš, kapelan leproza izvan Zadra "*ad presens capellanum pauperum leprosum ante Jadram*", 29. srpnja 1476. daje i prodaje Blažu Markoviću, brijaču i stanovniku Zadra, četiri gonjaja vinograda na otoku Galovcu ili Školjiću "*in insula Galovec seu Scopulo*" na zemlji heremita sv. Pavla.¹²¹ U svakom slučaju ovo je vrlo interesantno; Franulo kapelan leprosa prodaje vinograd na Školjiću, koji je vlasništvo eremita na Školjiću. S kojim pravom on prodaje zemlju ovih eremita. Mislim da je jedino opravdano pomišljati da je on ujedno i poglavar ili onaj koji je imenovan od zajednice da je predstavlja u imovinskim stvarima.

Godine 1476. postao je provincijal fra Matej Mastilić a do 1475. provincijal je bio fra Franjo,¹²² istina u latinskim izvorima nazivan je "Franciscus", nisam zabilježio da je nekada oslovljen Franulus pok. Petra.

Godine 1478. Franulo Petrović, svećenik glagoljaš i kapelan lazareta, kupuje kuću "*in confinio fabrorum*".¹²³ Spominje se kao kapelan "*ecclesie Sti Lazari*" godine 1480.¹²⁴ Godine 1484., 8. siječnja, Franulo Petrović, svećenik, kapelan leproza, piše oporuku u Zadru. Za izvršitelja oporuke imenuje svećenika Bartola, župnika u Brdu, i Martina, gubavca i starješinu gubavaca sv. Lazara, "*leprosum caput aliorum omnium leprosorum Sti. Lazari*". Crkvi sv. Duha pokraj varoša sv. Martina "*burgum Sti Martini*" ispred Zadra ostavlja jedan misal i jedan časoslov, da ga se sjećaju u molitvama.¹²⁵

Godine 1490., svećenik Franul, oslovljen je upravitelj crkve sv. Duha, "*rector ecclesie Sti Spiritus*", piše (drugu) oporuku i ostavlja crkvi sv. Duha misal i časoslov, k tomu jedan oficij Bl. Dj. Marije,

monisti, fra Ivanu gvardijanu i Ratku Zagorčiću, ne ostavlja svakome kopiju nego ostavlja jednu oporuku koja će se čuvati u jednom mjestu gdje se nalaze dotični redovnici, tj. njegovi zastupnici.

Pop Brajko je iz Bokanjca, svećenik i glagoljaš, vjerojatno je posjetio Rim i druga svetišta, koja je imao nakanu, a kasnije nastavio sretno živjeti kao svećenik i župnik u zadarskom distriktu. Godine 1495., 9. ožujka, Katarina, kćerka pok. Jurja Krasinića "de villa Pulisano", prodaje vinograd svećeniku glagoljašu Tomašu Tvrtkoviću, kapelanu svećenika Brajka, župnika u selu Pullisano. Cfr. PAZd, SZN, Antonius Barba, sv. II, 19. III. 1495.

¹²¹ PAZd, SZN, Gregorius de Bosco, sv. II, svešč. 2, 29. VII. 1476. "*Ven vir dominus presbiter Franulus qu. Petri de littera sclava ad presens capellanus pauperum leprosum ante Jadram sponte et ex certa scientia et non per errorem.. dedit vendidit et tradidit Baxio Marcovic tonsori et habitatori Jadre quatuor gogn. vel circa capitum vitum positum in insula Galovec seu Scopulo super terra heremitarum Sti. Pauli de dicto scopulo infra suos confines..*".

¹²² RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990, str. 148.

¹²³ PAZd, SZN, Johannes de Salodio, sv. V, svešč. 1, 17. VI. 1478.

¹²⁴ PAZd, SZN, Petrus Dragono, sv. I, svešč. 13, 16. IV. 1480.

¹²⁵ PAZd, SZN, Petrus Dragono, sv. IV, svešč. 1, op. br. 70, 8. I. 1484.

također glagoljski, "de littera sclava". Izvršitelju oporuke Bartolu, svećeniku, ostavlja jedan časoslov iz ljubavi prema njemu i neka ga se sjeća u molitvama. Nećacima i drugima ostavlja po nešto robe i novca uz preporuke u molitve.¹²⁶ Godine 1491. Franulo već 27. siječnja nije više među živima, a dio njegovih posjeda preuzima kapelan, njegov nasljednik u lazaretu, Bartol sin Jurja Budušića.¹²⁷

Preko trideset godina Franul je vršio kapelansku službu u lazaretu. Nekada je oslovljavan kao upravitelj, *rector* crkve sv. Lazara, nekada sv. Duha, a najčešće on je kapelan leproza ili lazareta. U pojedinim je dokumentima oslovljen sa Franulo pok. Petra a u nekima je oslovljen punim patronimikom Petrović. Bio je u svezi s glagoljašima, a budući da je u to vrijeme zajednica trećoredaca u jednom posebnom stanju, tj. izgubila je svoga provincijala i bila je prisiljavana da prijede u prvi franjevački red, moguće je da su upravo sve ove okolnosti, tj. neizvjesnosti utjecale na pravno i definitivno opredjeljenje pojedinih članova zajednice. Međutim, ovdje nije mjesto da se u to upuštamo, ali je vrlo interesantna situacija na zadarskom području u to vrijeme. Franula je, kako rekosmo, naslijedio Bartol, sin Jurja (Juričin) Budušića, Sandalić, kapelan u lazaretu.

c) Bartol Sandalić sin Jurja Budušića kapelan u lazaretu

Bartol Sandalić, svećenik glagoljaš prije nego je postao kapelan u lazaretu bio je župnik u Brdu.¹²⁸ Spominje se u dokumentu 14. ožujka 1481. Bartol Sandalić, svećenik i župnik u naselju Brdo, "*presbiter Bartholus Sandalich parochianus ville Berdo*". Godine 1482., 29. svibnja, župnik je u Brdu, spominje se među svećenicima koji mole oslobođenje poreza zbog teške ekonomske situacije a i velikih opasnosti od turskih prodora.¹²⁹ Godine 1485. Bartola, župnika u Brdu, imenuje Klara Boliza izvršiteljem oporuke.¹³⁰

Na početku svoje kapelanske službe piše oporuku (4. studenoga 1491.), u kući gdje stanuje, pokraj crkve sv. Duha, u predgrađu. Oporuka je vrlo zanimljiva po mnogim pojedinostima. On je rektor crkve sv. Duha bratovštine gubavaca, "*congregationis leprosororum*", u toj crkvi želi biti pokopan. Odriče se očinskoga dijela imovine u korist sestara. Bratovštini sv. Duha ostavlja svoj misal, crkvi sv. Marije u Crnogošćini ostavlja mali brevijar na dobrom papiru "*in carta bona parvum*". Uz druge svećenike, kojima po nešto ostavlja, vrijedno je navesti da svećeniku Martinu, posinku, "*filio suo adoptivo*", a tada župniku u selu Mahurci, ostavlja više odijevnih predmeta i knjigu o svecima "*et suum libretum vocatum commune sanctorum*". Fra Ivanu

¹²⁶ PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 1, fol. 2, 1490.

¹²⁷ PAZd, SZN, Johannes de Calcina, sv. VII, svešč. 13, fol. 5, 27. I. 1490/91.

¹²⁸ PAZd, SZN, Franciscus Minutius, sv. I, svešč. 1, 14. III. 1481.

¹²⁹ PAZd, SZN, Petrus Dragono, sv. I, svešč. 18, 29. V. 1482..

¹³⁰ PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I, svešč. 5, op. br. 4, 12. II. 1485.

u sv. Ivanu ostavlja jednu grgurevsku misu, i drugim svećenicima glagoljašima po nešto u robi ili u novcu.¹³¹

Zanimljivo je da Bartol naziva leproze pojmom "*congregatio*", družba, bratovština, zajednica vjernika okupljenih oko crkve sv. Duha. Oni nisu samo bolesni i siromašni, oni su zajednica vjernika okupljena oko crkve i svećenika. Godine 1493. Radmil Vernezić, svećenik i glagoljaš, 3. svibnja napisao je oporuku i imenovao izvršiteljem oporuke rektora crkve sv. Duha Bartola Sandalića, svećenika i glagoljaša.¹³²

Godine 1494., 24. travnja, svećenik Bartol Sandalić, kapelan hospitala sv. Lazara siromašnih gubavaca, "*capelanus hospitalis pauperum leprosorum S. Lazari*" ispred Zadra i Grgo, gubavac starješina rečenoga hospitala, "*leprosus minister sive starisina dicti hospitalis*" čine ugovor u svezi nekih posjeda hospitala.¹³³ Godinu dana kasnije Bartol Sandalić kapelan sv. Lazara i Grgo, njihov starješina, "*Gregorius eorum principalis*", kao zaštitnici prokuratora hospitala, daju zemlje hospitala u Visočanima na obradu, uz dužna podavanja hospitalu.¹³⁴

Krajem stoljeća Bartol Sandalić, kapelan siromašnih leproza, ponovo piše oporuku (26. X. 1499.), u kojoj se navodi rukopisni brevijar i druge staroslavenske knjige.¹³⁵ Godine 1507., 30. srpnja, u oporuci Matej Zelenković oporučuje neka ga pokopaju u crkvi sv. Dominike izvan Zadra, a Bartol Sandalić, kapelan lazareta, neka rekne grgurevsku misu u crkvi sv. Dominike u predgrađu Zadra.¹³⁶

Godine 1518. otvorena je njegova oporuka i među ostalim stvarima nalazi se i jedan tiskani brevijar kojega je ostavio crkvi sv. Mihovila u Brdu.¹³⁷

Za vrijeme više od dvadesetpetogodišnje službe u lazaretu Bartol Sandalić, svećenik i kapelan, često je primao novac što su pojedinci ostavljali leprozima, najčešće u svojim oporukama, a njemu za izgovaranje sv. misa. Radilo se nekada i o većim svotama novca. Lazaret je dobivao i izdržavao se od raznih posjeda koje je imao kako u gradu Zadru tako i izvan njega, koje su obrađivali seljani.¹³⁸

¹³¹ PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I. svešč. 5, fol. 1, 4. XI. 1491. Ovdje možemo postaviti pitanje nije li onaj mali brevijar u stvari pred malo vremena tiskani (1491.) brevijar u Veneciji na dobrom papiru "bona carta"?

¹³² PAZd, SZN, Jerolim Vidulić, sv. I. svešč. 5, 3. V. 1493.

¹³³ PAZd, SZN, Johannes Salodio, sv. IV. svešč. 1, 24. IV. 1494. Zanimljivo je da ovdje dolazi termin "*minister*" i prevodi se hrvatskom riječju starišina. Kao što je *minister provincialis*, kod redovnika starješina pokrajine, ovdje mjesni poglavar, nije ovo sasvim slučajno, opaža se međusobno prožimanje..

¹³⁴ PAZd, SZN, Johannes Franciscus Grisinus, sv. II. svešč. 2, fol. 11, 28. IV. 1495.

¹³⁵ PAZd, SZN, Matheus Sonzonius, sv. IX, oporuka 26. X. 1499.

¹³⁶ PAZd, SZN, Johannes de Monteferrato, sv. I, svešč. 5, 30. VII. 1507.

¹³⁷ PAZd, SZN, Petrus de Pago, sv. II, svešč. 2, fol. 7, 11. III. 1518.

¹³⁸ Cfr. Stipe GUNJAČA, Repertorium actuum domini Antonii de Zandonatis olim publici et iurati notarii Jadre, *Starine JAZU*, knj. 42, Zagreb, 1949, str. 267, 320, 332 i drugdje.

Je li novac ulagan u izgradnju i poboljšanje stambenog dijela lazareta, je li ulagan u dotjerivanje crkve kao i na izdržavanje siromašnih, sve su to pojedinosti koje bi trebalo detaljno obraditi.

Po svemu izgleda da je u lazaretu jedan svećenik bio kapelan, ali dobiva se dojam da se u isto vrijeme u lazaretu nalazi i još po koji svećenik, kao što smo prethodno vidjeli gore. Krajem prve polovice 16. stoljeća lazaret je još otvoren i kao da se uz crkvu sv. Lazara nalazi i mala svećenička glagoljaška zajednica, kako saznajemo iz oporuke Jurja Oplanića, svećenika glagoljaša, župnika Zemunika, od 15. rujna 1544. kada dio svoje robe ostavlja bratovštini ili skupštini svećenika glagoljaša u crkvi sv. Lazara u blizini predgradskih zidina.¹³⁹

Činjenica jest, da je zadarsko predgrađe naglo raseljeno u prvoj četvrtini 16. stoljeća. To zaključujemo prema broju pučanstva koje je ostalo živjeti izvan varoških zidina, tj. u predgrađu godine 1527. U predgrađu su se 1527. godine nalazile samo dvadeset i dvije osobe, i to 12 osoba u lazaretu, 3 osobe su živjele u kući obitelji Benja i 7 osoba u samostanu sv. Ivana.¹⁴⁰

Predgrađe je opustjelo. Ionako ne bogati stanovnici oko crkvice sv. Duha, sv. Križa, sv. Dominike, sv. Ivana i novog lazareta, zvana Nazareth u predgrađu, selili su u varoš, neki u grad, a vjerojatno najveći dio na otoke gdje su se osjećali ipak najsigurnijim.

Iza Bartola Sandalića kapelana lazareta, službu kapelana vršio je Nikola Žubrić, svećenik glagoljaš koji se spominje do polovice 16. stoljeća. Mikula Žubrić godine 1521. zapisuje sadržajnu bilješku na današnjem Berlinskom brevijaru, koji se u to vrijeme nalazi u lazaretu: "*V ime Bože amen let Božih č. i .f. i .i. a. (=1521) miseca marča na .d. (=5) kada sie pisah e nevolni pop Mikula Žubrić tad imih mnogu tugu cić nevolnih gubavac*".¹⁴¹ Ova nam bilješka otkriva svu težinu koju proživljava osobno kapelan sa svojim gubavcima. Nevoljan je kapelan, ali nevoljni su i oni u tim okolnostima, kada je svaki čas neizvjestan za goli život zbog nadiruće opasnosti od Turaka. Prihodi nisu više bili sigurni. Iz unutrašnjosti s vlastitih zemalja nije se moglo mnogo očekivati jer je zemlja ostajala zapuštena zbog raseljavanja i napuštanja područja. Ono malo zemlje i vrtova što su u predgrađu imali gubavci sigurno nije bilo dovoljno za podmirivanje niti najosnovnijih potreba. Novi prihodi iz oporuka bili su jadni, jer se počeo raspadati onaj uhodani sistem privređivanja. Grad privređuje na svojim područjima trgovine, zanatstva, kulture i drugih područja ljudske djelatnosti, a selo naglo prestaje proizvoditi poljoprivredna dobra, osnovne životne potrebe - hranu.

¹³⁹ PAZd, SZN, Johannes Michael Mazzarellus, sv. III, svešč. 6, op. br. 307. "*Item reliquit Fraternitati sive Congregationi presbiterorum littere Illyrice in ecclesia Sti Lazari prope moenia suburbii.*".

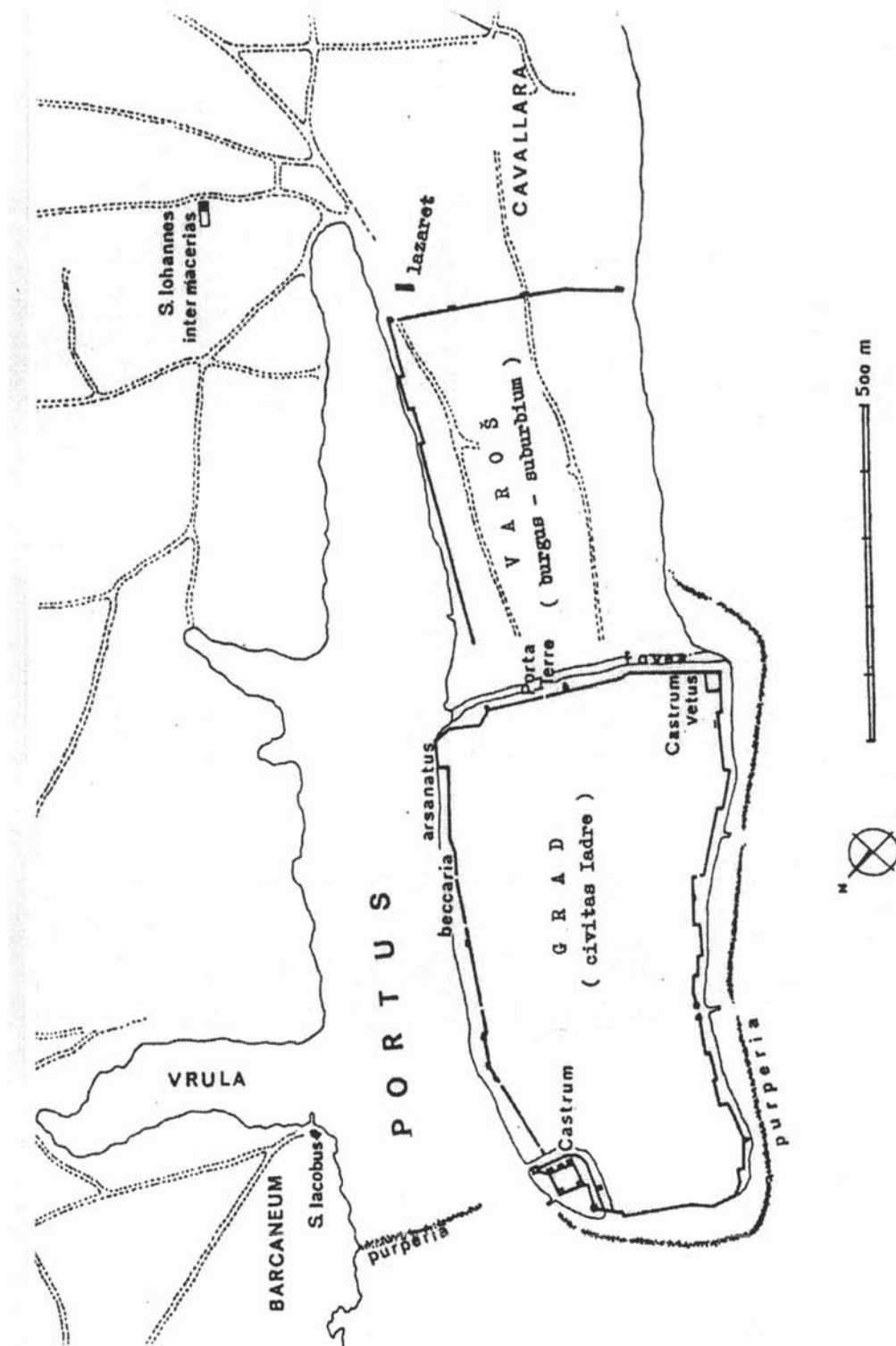
¹⁴⁰ Šime LJUBIĆ, *Commissinones et relationes Venetae*, sv. I, Zagreb, 1876, str. 218.

¹⁴¹ Marija PANTELIĆ, Hrvatskoglagoljski misal iz godine 1402., *Slovo* 6-8, Zagreb, 1957, str. 380ss.

Predgrade će uskoro biti napušteno, a i sam varoš ne će moći dugo izdržati snažne udare trajno osvježavnih novih četa s istoka. Polovicom 16. stoljeća kao da će sve raspoložive materijalne i duhovne energije biti uložene u obranu grada i učvršćivanja njegovih bedema.

*

Ovdje izneseni sitni podaci o srednjovjekovnim hospitalima, prigradskim crkvama, lazaretu i njegovim kapelanima u predgrađu Zadra nadam se da će poslužiti za daljnja istraživanja rubnih slojeva srednjovjekovnog društva.

Zadar i najbliža okolica grada potkraj XIV. st.
 s lazaretom iz 1426. godine

Petar Runje. LAZARET IN THE SUBURBS OF MEDIEVAL ZADAR
AND ITS CHAPLAINS

Summary

In the last centuries of the middle ages written documents often mentioned a lazaret outside the town of Zadar. Tertiary Franciscans had been first sick attendants or chaplains of lazarets in the second half of the 14th century. The lazaret was situated a bit more south from the cross-roads of present-day Relja. Nearby the lazaret was the church of Sv. Križ, Sv. Ivan Pustinjak, Sta Dominica and the church of the lazaret sometimes called St. Lazarus and sometimes church of the Holy Ghost. People from various environments met in the lazaret. The staff came from red and civil institutions. The mostly mentioned chaplains were friar Petar Bogdanić, friar Stjepan Remeta and friar Fabijan. The lazaret was supported by citizens.